

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2021

Adéla Hobzová

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a společenských věd

Ekologie poutnictví

Bakalářská práce

Autor: Adéla Hobzová
Studijní program: B7507 /Specializace v pedagogice
Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání
Forma studia: prezenční
Vedoucí práce: Mgr. Roman Figura

Hradec Králové, 2021

Zadání bakalářské práce

Autor: Adéla Hobzová

Studium: P18P0248

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání, Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: Ekologie poutnictví

Název bakalářské práce AJ: Ecology of pilgrimage

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce představuje poutnictví jako několik století trvající fenomén a snaží se zachytit a objasnit jeho proměny. Přináší zamyšlení nad významem a symbolikou duchovních poutí od počátků civilizace po současnost. Předkládá duchovní poutě jako odraz filosofického smýšlení lidí. Popisuje vybraná poutní místa s důrazem na historické proměny krajiny. Zaměřuje se na motivaci poutníků k duchovním cestám a porovnává průběh poutí v různých světových náboženstvích. Práce obsahuje úvahy nad dnešní úlohou poutí pro člověka a vztahem poutníka k přírodě a krajině, ve které putuje.

Klíčová slova:

Krajina, pout', filosofie, poutník, náboženství, cesta, proměna

BOUDA, Jiří. Poutnický deník. Plzeň: Cykloknihy, 2014. ISBN 978-80-87193-29-7. BOWIE, Fiona. Antropologie náboženství. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9. CÍLEK, Václav. Kameny a hvězdy: síly předků, oči kamenů, světla odjinud. Praha: Dokořán, 2014. ISBN 978-80-7363-603-6. CÍLEK, Václav. Posvátná krajina: eseje o místech, silách a dracích. Praha: Malvern, 2014. ISBN 978-80-87580-72-1. KAPUSTA, Jan. Účinnost oběti: duchové přírody a duše lidí v mayské kultuře [online]. Praha, 2015. Disertační práce. Univerzita Karlova. MURA?D, Sulayma?n ?Alí?, Naomi KOLTUN-FROMM a Bedross DER MATOSSIAN. Routledge handbook on Jerusalem. New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2019. NEUBAUER, Zdeněk, NOVÁKOVÁ, Lucie, Tomáš HERMANN a Jakub HLAVÁČEK, ed. Hledání společného světa: úvahy o filosofii a proměnách vědění. Praha: Malvern, 2017. ISBN 978-80-7530-071-3. PAUKNEROVÁ, Karolína. Krajina mezi pamětí a zapomínáním: studie z Čech. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4327-4. POKORNÁ, Gabriela. Počátky Svaté Hory jako poutního místa. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy a filosofie. Vedoucí práce Dvořáková, Markéta. SCHAMA, Simon. Krajina a paměť. Praha: Argo, 2007. Zip (Argo: Dokořán). ISBN 978-80-7203-803-9. SVOBODOVÁ, Marie. Turzovka: Lurdy v srdci Evropy: svědectví o zjeveních, uzdraveních a událostech kolem Turzovky, jak se šířily lidmi. Praha: Gemma89, 1991. ISBN 80-85206-05-6. TIMOTHY, Dallen J. a Daniel H. OLSEN. Tourism, religion, and spiritual journeys. New York: Routledge, 2006. ISBN 0415354455. VRABEC, Pavel. Liturgie a lidová zbožnost na mariánském poutním místě. Svatá Hora, Litmanová. Praha, 2013. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Katedra pastorálních oborů a právních věd. Vedoucí práce Kotas, Jan. [Http://www.antropoweb.cz/webzin/index.php/webzin/article/view/81](http://www.antropoweb.cz/webzin/index.php/webzin/article/view/81) [online]. [cit. 2020-02-26]. [Https://www.baraka.cz/Baraka/b_11/baraka_11.pdf](https://www.baraka.cz/Baraka/b_11/baraka_11.pdf) [online]. [cit. 2020-02-26].

Garantující pracoviště: Katedra filosofie a společenských věd, Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Roman Figura

Datum zadání závěrečné práce: 13.2.2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 12. 4. 2021

.....

Adéla Hobzová

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Romanu Figurovi za cenné rady, náměty ke zlepšení, trpělivost a podporu při tvorbě práce.

Bibliografický záznam

HOBZOVÁ, ADÉLA. *Ekologie poutnictví*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2021, 66 stran. Bakalářská práce.

Anotace

Bakalářská práce představuje poutnictví jako několik století trvající fenomén a snaží se zachytit a objasnit jeho proměny. Přináší zamyšlení nad významem a symbolikou duchovních poutí od počátků civilizace po současnost. Předkládá duchovní poutě jako odraz filosofického smýšlení lidí. Popisuje vybraná poutní místa s důrazem na historické proměny krajiny. Zaměřuje se na motivaci poutníků k duchovním cestám a porovnává průběh poutí v různých světových náboženstvích. Práce obsahuje úvahy nad dnešní úlohou poutí pro člověka a vztahem poutníka k přírodě a krajině, ve které putuje.

Klíčová slova: Cesta, filosofie, krajina, náboženství, poutník, pout', proměna

Bibliographic record

HOBZOVÁ, ADÉLA. *Ecology of pilgrimage*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2021, 66pp. Bachelor Thesis.

Annotation

The Bachelor work is introducing pilgrimage as a phenomenon which has last for centuries. It tries to capture and clarify its metamorphoses. It also brings the muse of the meaning and notation of clerical pilgrimage since the beginning of civilization until present. It submitted the clerical pilgrims as a reflection of philosophical mentality of people. It describes selected places of pilgrimage with the emphasis of landscape's historical metamorphosis. It directs to pilgrims' motivation to their clerical journeys. And it also confronts the pilgrim's process in different global religions. This work consists of consideration about nowadays case of pilgrim for a man and his relationship to nature and the landscape he goes through.

Keywords: Landscape, pilgrimage, philosophy, pilgrim, religion, journey, metamorphosis

Obsah

Úvod.....	9
1 Představení fenoménu poutnictví.....	11
1.1 Definice poutnictví.....	11
1.2 Poutní krajina	12
1.3 Metody zkoumání.....	13
1.4 Typologie poutí	14
1.5 Poutnictví v číslech	15
2 Význam a symbolika duchovních poutí.....	17
2.1 Vliv pověstí a mýtů	17
2.2 Alegorie poutí.....	18
2.3 Přechodový rituál	20
2.4 Pout' jako východisko z krize.....	21
3 Pout' jako odraz myšlení	23
3.1 Pout' jako projev náboženství.....	23
3.2 Hledání společenství	25
3.3 Pout' versus turistika	27
4 Proměny poutní krajiny	30
4.1 O krajině.....	30
4.2 Jak mění krajinu člověk a jak ona jeho?	32
4.3 Poutní stezky	33
4.4 Ochrana poutní architektury.....	35
5 Dnešní úloha duchovních poutí	37
5.1 Objevování a tvorba nových poutních míst	37
5.2 Touha po porozumění	40
6 Poutnictví jako ukázka celistvosti.....	43
6.1 Poutnictví jako paralela ke vzdělávání.....	43
6.2 Vzdělávání jako pout' svého druhu	45
6.3 Exkurze jako prostředek environmentální výchovy.....	47
Závěr	50

Seznam použitých pramenů a literatury.....	51
Příloha 1: Náměty pro jednodenní exkurzi	I
Příloha 2: Modelový pracovní list	VI

Úvod

Bakalářská práce *Ekologie poutnictví* vznikla na základě mé snahy sepsat práci o tématu, které reprezentuje neoddělitelné spojení člověka a přírody. Jako studentka oboru zaměřeného na učitelství jsem hledala, na jakém základě druhým lidem nejlépe ukázat, že o společenských vědách můžeme celistvě uvažovat jen v případě, že do našich úvah zahrnujeme i poznatky, které přináší přírodní vědy. Ekologie je věda zabývající se vztahy mezi organismy a prostředím, v němž žijí. Zdeněk Neubauer o ekologii píše:

„Předpona eko- hlásá sounáležitost člověka a světa, jejich partnerskou vzájemnost: je ontologickým symbolem vlasti, domova, lidské kosmicity. Obsahuje prastará tajemství moudrosti lidské i božské, související s dávným učením o člověku jako ‚mikrokosmu‘ uvnitř ‚makrokosmu‘ a o vzájemném vztahu obou polarit. Eko- vypovídá o sounáležitosti člověka s přírodou, zakotvené v jednotě veškerého stvoření.“¹

Poutnictví je několik tisíciletí trvající fenomén, který nejen svojí metaforičností snoubí přírodní i duchovní rozměr lidské existence. Střetává se v něm člověk, který je vnitřně motivován k cestě, s krajinou, v níž putuje. Poutnictví spojuje lidi bez ohledu na jejich náboženství, věk, sociální příslušnost, národnost, ... V této práci se snažím představit poutnictví jako jev, který v historii světa existuje velmi dlouho a snažím se co nejlépe vystihnout jeho podstatu. Práce obsahuje zamyšlení nad symbolikou a významem duchovních poutí. Pojednává o proměnách poutní krajiny a poutníků, kteří konají dlouhé cesty, aby poznali jejich obrovskou moc. Popisuje možnosti ochrany poutní krajiny i důvody k zakládání nových poutních míst. Na základě studia literatury a faktografických poznatků charakterizuje dnešní úlohu duchovních poutí ve společnosti a popisuje poutě jako odraz myšlení lidí v různých etapách vývoje světa i jich samých.

Následující kapitoly objasňují metody zkoumání poutnictví, vliv pověstí a mýtů a hledají souvislosti mezi poutnictvím a rituály. Aby práce nebyla jen souborem teorie, kterou lze jen těžko převést do praxe, obsahuje model didaktického materiálu,

¹ NEUBAUER, Zdeněk, NOVÁKOVÁ, Lucie, Tomáš HERMANN a Jakub HLAVÁČEK, ed. *Hledání společného světa: úvahy o filosofii a proměnách vědění*. Praha: Malvern, 2017, s. 118. ISBN 978-80-7530-242-7.

ve kterém předkládám několik nápadů, jak lze konkrétně uchopit střetávání člověka a krajiny ve vzdělávání. Tato část je koncipována formou exkurze na významná místa naší krajiny. V případě této práce je vybraným místem Kuks, ale součástí didaktického listu je navržení mnoha alternativ, které jsou univerzálně použitelné i pro většinu jiných míst v krajině. List je navržen tak, aby korespondoval s průřezovým tématem environmentální výchova a mohl být zařazen do různých předmětů, primárně však do společenskovedního základu na gymnáziích a středních odborných školách.

Mojí hlavní motivací pro napsání této práce je snaha ukázat, že mezi společenskými a přírodními vědami existují hluboké vztahy, které nám napomáhají porozumět člověku a světu v širších souvislostech. Stejný úkol by podle mě mělo plnit současné školství, které by nemělo opomíjet ekologii, u které můžeme pozorovat rostoucí aktivitu i zájem mladých lidí.

1 Představení fenoménu poutnictví

1.1 Definice poutnictví

O tvorbu definice poutnictví se pokoušeli lidé z nejrůznějších oblastí vědy od 20. století. Jako jeden z prvních pouť v antropologické studii zmiňuje odborník na semitská náboženství William Robertson Smith v práci *The Religion of the Semites*, která vyšla v roce 1907.² O problematiku poutnictví se zajímal i Eric Wolf, který sepsal antropologické pojednání o svatyni Panny Marie Guadalupské v Mexiku, tato práce vyšla v roce 1958.³

Důležitý milník ve výzkumu poutí tvoří práce *Elementární formy náboženského života* od Émila Durkheima,⁴ který přisuzoval náboženským událostem velký vliv na celá společenství lidí. Svatyni považuje za místo, které znázorňuje nejvyšší ideály společnosti. Pod novým nazíráním na vliv poutí začaly vznikat nové studie s trochu odlišným přístupem, které se soustředily na stmelující účinky poutí pro celá společenství. Rozdílně vnímá tuto problematiku Victor Turner, který pouť považuje za situaci, při které jsou jedinci vnímáni v rozporu s obvyklými sociálními hierarchiemi a spojuje jednotlivce se stejným cílem. Pouť pokládá za sociální proces.⁵

Ve druhé polovině 20. století popisuje Mircea Eliade poutní místo jako místo s velkou vnitřní silou, které zůstává pozoruhodně stálé, ale jeho užívání se mění. V devadesátých letech 20. století se začali objevovat pokusy o definice, které popisují i atmosféru a problémy na poutním místě, takovou definici utvořil např. John Eade a Michael Sallnow. Tím zahájili nový směr výzkumu o poutnictví, který se zaměřoval na více významů a možných perspektiv spojených s touto problematikou. V knize *Zpochybnit posvátní*⁶ o poutnictví píše: „pouť je především

² ROBERTSON SMITH, William. *Religion of the Semites*. Transaction Publishers, 1907. ISBN 1412832993, 9781412832991.

³ WOLF, Erick. *The Virgin of Guadalupe: a Mexican national symbol*. Journal of American Folklore, 1958, s. 34–9.

⁴ DURKHEIM, Émile. *The Elementary Forms of the Religious Life*. London: George Allen & Unwin, 1976. (původně vyšlo roku 1912 pod názvem *Les formes élémentaires de la vie religieuse*.) Česky: *Elementární formy náboženského života*. Praha: Oikúmené, 2002.

⁵ BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, s. 243–246. ISBN 978-80-7367-378-9

⁶ EADE, John, SALLNOW, Michael J. *Contesting the Sacred: the Anthropology of Christian Pilgrimage*. London: Routledge, 1991. ISBN 1625640854.

dějištěm pro konkurenční náboženské a světské diskurzy, pro oficiální přijímání a neoficiální obnovování náboženských významů, pro konflikt mezi vyznáními, sektami a skupinami vyznavačů, pro tendence ke konsenzu a communitas, a také pro opačné tendence oddělení a rozdělení.“⁷

V současnosti se jeví velmi výstižně definice od Alana Morinise, která dává informace do širších souvislostí s velkým množstvím faktorů. Morinis⁸ se snažil o definici opakovaně a v roce 1992 charakterizuje poutnictví takto:

„Pout' je cesta, kterou podnikne jistá osoba ve snaze nalézt vysoce ceněný ideál. V té nejběžnější podobě je koncem pouti nějaké skutečné posvátné místo nacházející se na nějakém určitém zeměpisném místě. Toto místo si získalo pověst, jež přitahuje poutníky... Poutníkem může být i ten, kdo cestuje na nějaké místo, které je důležité jenom pro něho. Alegorická pout' vyhledává místo, jež zeměpisně neexistuje. Některé posvátné cesty jsou putováním bez nějakého pevného cíle; taková pout' je pak hledáním neznámého či skrytého cíle.“⁹

1.2 Poutní krajina

Pro poutníky je cílem dorazit na předem určené místo, které je vrcholem jejich pouti. Není a ani nemůže být žádný oficiální seznam všech poutních míst, protože každý z nás přisuzuje zvláštní význam rozdílným místům. Ovšem místa, která označujeme jako poutní, označila pro jejich atmosféru celá společenství lidí. Cítíme v nich neopakovatelnou energii, kvůli které se na místa vypravujeme. Václav Cílek definuje posvátnou krajinu jako: *„specifický typ krajiny, která má nějaký transcendentní význam a působí na nás duchovně. Pod pojmem „duchovní působení“ rozumíme, že tento typ krajiny v nás vzbuzuje určité pocity a myšlenky, jež vedou k nějakému hlubšímu usebrání, porozumění, přemýšlení o duchovních věcech a ke smířenému spojování s nějakou nadosobní oblastí.*“¹⁰ Jako charakteristický znak posvátné krajiny

⁷ BOWIE, Fiona. Antropologie náboženství. Praha: Portál, 2008, s. 249. ISBN 978-80-7367-378-9.

⁸ MORINIS, Alan. Introduction: the territory of the anthropology of pilgrimages. In Alan Morinis, *Sacred Journeys: the Anthropology of Pilgrimage*. Westport, CT & London: Greenwood Press, 1992, s. 1–28.

⁹ MORINIS, Alan. Introduction: the territory of the anthropology of pilgrimages. In Alan Morinis, *Sacred Journeys: the Anthropology of Pilgrimage*. Westport, CT & London: Greenwood Press, 1992, s. 1–28.

¹⁰ CÍLEK, Václav. *Posvátná krajina: eseje o místech, silách a dracích*. Praha: Malvern, 2014, s. 15. ISBN 978-80-87580-72-1.

popisuje Václav Cílek neopakovatelnost krajiny, kvůli které je nutné se na místo samostatně vypravit, protože její jedinečnost nelze nijak reprodukovat.

Poněkud alegorický pohled na energii, která na poutních místech vytváří posvátnou atmosféru, můžeme nalézt na webových stránkách hudebníka, publicisty a spisovatele Vlastimila Marka. Posvátnou sílu nazývá Marek pojmem „baraka.“ Baraka je síla, která nás přesahuje a setkáváme se s ní při putování krajinou.¹¹

Tuto sílu vysílají chrámy, kláštery, kaple, ale i místa přírodního charakteru, jako jsou skály, prameny, menhiry, jeskyně, ... K těmto energeticky silným místům se obvykle váže nějaká bytost, která je schopna se dotýkat Božího světa, např. světci, mytické bytosti, ...¹² Posvátná místa jsou často oslavována vrcholnými uměleckými projevy, která tak přispívají duchovnímu magnetismu příslušného místa. Tento magnetismus má takovou sílu, že překračuje skupinové i kulturní hranice a přitahuje tak poutníky z celého světa.¹³

1.3 Metody zkoumání

Poutnictví je bližší vědecká pozornost věnována až od 70. let 20. století, nejčastěji je zařazováno jako téma antropologické. Vzhledem k povaze poutnictví, které má pro každého člověka formu především v podobě osobní zkušenosti, je jen velmi málo možností, jak toto téma zkoumat. Abychom mohli zkoumat téma, které má tolik forem a souvislostí, musíme na něj pohlížet z perspektiv mnoha oborů. Jednou z možností výzkumu je sbírat a analyzovat zážitky poutníků z jejich cest a hledat společné rysy. Při výzkumu bychom neměli opomíjet vliv kultury, náboženství, politiky, ale ani ekonomii, psychologii nebo ekologii, která může přinášet zajímavé poznatky o vztazích mezi domovem, krajinou, ve které poutník putuje a samotným cílem pouti. Poutě mají obrovský dopad na chování lidí a liší se v různých náboženstvích i částech světa. V Čechách je poutnictví často spojováno s turistikou, a tak k jeho lepšímu zkoumání můžeme využívat i data, která produkuje cestovní ruch.

¹¹ MAREK, Vlastimil. *Baraka. Baraka* [online]. [cit. 2020-11-23]. Dostupné z: <https://www.baraka.cz/>

¹² MAREK, Vlastimil. *Baraka. Baraka* [online]. [cit. 2020-11-23]. Dostupné z: <https://www.baraka.cz/>

¹³ MAREK, Vlastimil. *Baraka. Baraka* [online]. [cit. 2020-11-23]. Dostupné z: <https://www.baraka.cz/>

Jak je vidět i na samotné definici, přístupy zkoumání se liší podle zájmů jednotlivých vědců.¹⁴

1.4 Typologie poutí

Pouť nemá žádnou univerzální konkrétní podobu a liší se nejen osobními prožitky, ale i charakterem cíle, ke kterému je konána. Za jediné kritérium, které všechny typy poutí spojuje lze označit obecně „něco posvátného.“ Fiona Bowie rozlišila pouť na pět základních typů:¹⁵

- *Pouť na posvátné místo* – cílem je krajinný prvek; místa, v nichž se soustředí přírodní energie, např. kamenné řady, menhiry, řeky, prameny, stromy;
- *Pouť k nějaké posvátné osobě či světcům* – místa, kde proběhla zjevení svatých nebo se na nich předpokládá silná náboženská energie, která může přiblížit svatost jednotlivce;
- *Pouť spojená s posvátným předmětem* – cesty k předmětům, které mohou měnit místa výskytu. Např. ostatky svatých, pozůstatky oděvu světců, umělecká díla opředená mýty (např. plačící obraz, krvácející socha), ...;
- *Pouť jako posvátný text* – cesta je vedena k místům, jež se objevují v náboženských textech. V křesťanství např. na místa, která popisuje Starý a Nový zákon, v muslimské pouti na místa zmiňovaná v Koránu, ...;
- *Pouť jako alegorická cesta* – pouť s důrazem na duchovní aspekt, meditaci, „ideál vnitřní pouti,“ pouť může být přirovnávána k životu, k cestě za osobním růstem, dokonalostí, uzdravením,

Tento seznam není konečný, v průběhu času se přidávají nové možnosti, a tak se v dnešní době často konají i poutě např. za astronomickými jevy. V literatuře najdeme i jiná rozdělení, např. na prosebné a děkovné poutě, politické a národní poutě,

¹⁶ ...

¹⁴ BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, s. 243–249. ISBN 978-80-7367-378-9.

¹⁵ BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, s. 243–249. ISBN 978-80-7367-378-9.

¹⁶ MRÁZEK, Aleš. *Fenomén náboženské pouti v počátcích české reformace* [online]. Praha, 2014. Disertační práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/>

1.5 Poutnictví v číslech

Podle dosavadních popisů v této práci se může poutnictví jevit jako relativně abstraktní fenomén. Pro celistvější obraz této problematiky ho můžeme znázornit pomocí několika čísel. Podle Alliance of Religions and Conservation poutní cestu koná každý rok více než 200 miliónů lidí po celém světě. Jsou to lidé různých náboženství, životních stylů, s unikátními životními příběhy, ale všichni nachází motivaci k poutním cestám. U poutnictví nelze vypočítat přesnou statistiku, ale můžeme určit alespoň orientační čísla.

Nejvíce poutních cest konají Indové, odhady vyčíslují počet vykonaných poutí ročně na více než 60 milionů poutních cest. Velmi významnou je pro Indy například tzv. Kumbh Méla, což je tradiční hinduistická pouť. Konání Kumbh Mély se střídá ve čtyřech různých městech na březích řeky Gangy. Můžeme ji připodobnit k pestrobarevnému reji, jehož účelem je očista od hříchů. Tuto očistu symbolizuje rituální koupel v posvátné řece Ganze. Původ má v hinduistické mytologii, podle které bohové s démony zápasili o pohár (hindy *kumbha*) obsahující nápoj nesmrtelnosti a síly. Slovo *méla* znamená *setkání, slavnost*. Během tohoto boje však pohár odnesl bájný pták *Garuda*. Během letu mu ukáply čtyři kapky vzácné tekutiny.¹⁷ Místa, kam podle mýtů ukápl nektar zaručující nesmrtelnost, jsou dnes čtyři posvátná města, ve kterých se Kumbh Méla slaví, jsou to: Hardvár, Iláhábád, Násik a Udždžain. Tato obrovská slavnost se koná každé tři roky, ve stejném městě, tedy jedenkrát za dvanáct let.¹⁸

Nejvíce lidí křesťanského vyznání koná duchovní cesty v Mexiku. Asi 20 miliónů poutníků ročně tam putuje do baziliky k obrazu Panny Marie Guadalupské, která byla roku 1945 prohlášena patronkou Ameriky.

Muslimové nejčastěji konají pouť do Mekky, arabsky tzv. *Hadždž*. Tato pouť je jedním z pěti pilířů muslimské víry a měl by ji alespoň jedenkrát za život vykonat

¹⁷ MRÁZEK, Aleš. *Fenomén náboženské pouti v počátcích české reformace* [online]. Praha, 2014. Disertační práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/>

¹⁸ MRÁZEK, Aleš. *Fenomén náboženské pouti v počátcích české reformace* [online]. Praha, 2014. Disertační práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/>

každý muslim. Pokud ji vykonat z nějakých důvodů nemůže (např. zdravotní důvody, nedostačující finanční prostředky, ...), měl by vyslat svého zástupce. Celá pouť má ustanovený průběh a po cestě poutník musí splnit několik rituálních úkonů. Vstoupit na vybraná islámskou vírou uctívaná místa je pro nemuslimy zakázáno. V průměru se této pouti účastní každoročně asi 2 milióny lidí.¹⁹

V Evropě patří mezi nejvýznamnější pouti cesta do Fátimy v Portugalsku (vydává se na ni asi 5 milionů lidí ročně) a pouť do Lurd (přibližně 4 milióny poutníků za rok).²⁰ Občany ČR jsou velmi oblíbené poutě do Santiaga de Compostely ve Španělsku. Zde je statistika velmi přesná, protože poutníci v Santiagu po absolvování pouti dostávají certifikát. V roce 2019 si tento certifikát odneslo 327 378 poutníků z více než 200 států světa. Nejvíce poutníků přichází do Santiaga de Compostely ze Španělska, Itálie, Německa, USA a Francie. Rozdílly jsou i ve způsobu absolvování trasy. Téměř 94 % poutníků jde trasu pěšky a zbylých 6 % ji absolvuje na kole.²¹

¹⁹ ŽÁČEK, Juraj. *Pout' do Mekky*. Ultreia [online]. Praha: Ultreia, 2008 [cit. 2021-01-13]. Dostupné z: <https://ultreia.cz/pout-do-mekky/>

²⁰ ŽÁČEK, Juraj. *Pout' do Mekky*. Ultreia [online]. Praha: Ultreia, 2008 [cit. 2021-01-13]. Dostupné z: <https://ultreia.cz/pout-do-mekky/>

²¹ ŽÁČEK, Juraj. *Pout' do Mekky*. Ultreia [online]. Praha: Ultreia, 2008 [cit. 2021-01-13]. Dostupné z: <https://ultreia.cz/pout-do-mekky/>

2 Význam a symbolika duchovních poutí

2.1 Vliv pověstí a mýtů

Pověsti a mýty jsou s posvátnými místy neoddělitelně spjaty, protože velmi často se z dějiště nejrůznějších mytologických příběhů stávají posvátná místa. Jak vyplývá z první kapitoly, krajina a kultura jsou propojené, protože neexistuje krajina, do které by se nevpisoval člověk, stejně jako neexistuje člověk, kterého by neformovala okolní krajina.

„Krajiny jsou na prvním místě kulturním jevem, nikoli přírodním, jsou to konstrukty imaginace projektované do dřeva, vody a kamene. Jakmile se jistá představa o krajině, mýtus, vize, usadí v daném skutečném místě, zvláštním způsobem dokáže mást kategorie, vytvářet metafory reálnější než to, z čeho vycházejí, stávat se součástí skutečné scenerie.“²²

Shama vnímá mýty jako historický fenomén, který nám pomáhá porozumět kultuře a našemu vnímání světa, a který významně formuje náš vztah ke krajině. Tento vztah je tím, co utváří naši sounáležitost se společenstvím, jehož se cítíme být členy. Mýty popisuje jako *„nezměrný a starobylý rezervoár reakcí na přírodu,“²³* který si při našem putování životem nosíme společně se vzpomínkami stále v sobě. Náš *„ranec mýtů a vzpomínek“* má dodnes schopnost formovat nejrůznější situace, které řídí náš život.²⁴

Na poutních místech očekáváme působení nějakého mystéria, např. zvláštních sil nebo nadpřirozených bytostí, které často vychází právě z mýtů. Velký vliv na poutnictví měly mýty především v Řecku, kde byla tzv. Svatá cesta mezi Akropolí a Eleuzínou, které byla zničena zástavbou, ale dodnes je zachován např. ostrov Délos, kde se narodil Apollón. Velká pozornost se v Řecku věnuje i athénským pahorkům jako je Akropolis, Aeropag, Pnyx a cesta do Pirea, kudy chodili athénští hrdinové

²² SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Praha: Argo, 2007, Zip (Argo: Dokořán), s. 65. ISBN 978-80-7203-803-9.

²³ SCHAMA, s. 272.

²⁴ SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Praha: Argo, 2007, Zip (Argo: Dokořán), s. 65. ISBN 978-80-7203-803-9.

a umělci. Většina posvátné krajiny je utvářena nějakým složitějším příběhem, ve kterém vystupují mytologické nebo náboženské postavy.²⁵

Hlavním úkolem mýtů je zobrazování archetypů, skrze které se snažíme porozumět světu. Velmi často mýty představují hrdiny v těžké situaci a prostřednictvím tradování příběhů popisují sílu, odvahu, hrdinství, moc, ponaučení, objevení řádu nebo vzniku světa, což je velmi podobné tomu, co hledají poutníci na svých cestách.

2.2 Alegorie poutí

Poutnictví je nesmírně metaforické, velmi často se termíny s ním spjaté užívají jako jinotaj. Pouť je v literatuře často vyobrazována jako putování, při kterém hlavní hrdina (poutník) poznává sám sebe a svět. V průběhu cesty se setkává s různými obtížemi, které obvykle překoná a v cíli cesty dojde k nějaké proměně nebo poznání, které významně změní poutníkův dosavadní život. Z tohoto popisu je zřejmé, že alegorie poutise objevuje v mnoha fabulích literárních děl.

Nejčastějším tématem literatury je putování postavy za něčím, co výrazně změní jeho nebo svět okolo něj. Skrze literaturu se snažíme porozumět světu, což je hlavním cílem i pro poutníky. Samotný motiv cesty nás provází celý život, a tak pouť může představovat i život jako celek, např. ve spojení „životní pouť“ nebo průběh uzdravování z nemoci, atd... Kromě slova pouť můžeme užívat i spojení poutní cesta, kdy slovo „cesta“ *Slovník současné češtiny* vykládá jako pohyb někoho nebo něčeho k cíli, ale také jako směr nebo postup, což je opět paralela k poutnictví, kdy se snažíme se v něčem posunovat a očekáváme od poutí nasměrování v nějaké oblasti našeho života.²⁶ Rozsah slova pouť nebo cesta je velmi rozměrný a tvárný.

Poutím tedy nemusíme přisuzovat nutně fyzický rozměr, kdy fyzicky putujeme po určitém území, ale můžeme ji chápat i pouze v duchovní (abstraktní) rovině. Právě metaforičnost poutní cesty označil Kapusta ve své práci jako jednu ze současných výzevantropologie poutnictví.²⁷ Pouť je pro mnoho lidí symbolem naděje a víry,

²⁵ SCHAMA, s. 624.

²⁶ *Slovník současné češtiny* [online]. Brno: Lingea, 2011 [cit. 2020-12-09]. ISBN 978-80-87471-27-2. Dostupné z: <https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/cesta>

²⁷ *Slovník současné češtiny* [online]. Brno: Lingea, 2011 [cit. 2020-12-09]. ISBN 978-80-87471-27-2. Dostupné z: <https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/cesta>

a její absolvování je často spojováno s ideály, kterých se poutníci zdoláním cesty snaží dosáhnout. Toto překonávání se je velmi podobné např. u horolezců, kteří hory považují za učitele cnosti, statečnosti, disciplinovanosti, nesobeckosti, ... a vystoupením na vrchol hory se utvrzují v tom, že jsou schopni těchto cílů dosáhnout.

28

Významnost poutnictví a její idealizování je rovněž využíváno jako motiv umělecký. Např. královskou lóži Národního divadla vydekoroval Julius Mařák obrazovým cyklem důležitých poutních míst Čech a Moravy. V předsíni královské lóže nalezneme vyobrazený např. Hostýn, Radhošť, Říp, Velehrad, Vyšehrad nebo Blaník. Výběr těchto motivů do výzdoby jednoho z nejslavnostnějších prostorů českého národa podtrhuje národní uvědomění a Mařák tím symbolicky zařadil poutní místa do výběru toho nejvznesnějšího, co česká kultura obsahuje. Právě nejvznesnějšími a nejušlechtilějšími prvky z české kultury je Národní divadlo vyzdobeno.²⁹

Některá umělecká díla odrážejí i stinné stránky poutnictví. Vnímají, že poutnictví obsahuje i pokleslé a nežádoucí prvky. V průběhu cesty se poutníci setkávali s nemocemi, oddávali se neřestem, byli nuceni žebrať, ... I dnešní poutní cesty provází nepohodlí, únava a výjimečně za ně poutníci dokonce zaplatí životem, např. pokud jsou ušlapáni davem na velkých shromážděních. Někteří autoři uměleckých děl nevyužili pro svou tvorbu idealizaci poutnictví, ale naopak ji staví do kontrastů. Příkladem krásného uměleckého díla ukazujícího dramatický příběh je socha poustevníka Juana Garina, která je ikonou Braunova Betléma v Novém lese u Kuksu.

30

Juan Garin je podle legendy poustevník, který žil ve Španělsku na hoře Montserrat. Inspirován ďáblem usmrtil dceru hraběte Vinifreda Rikildu, kterou pohřbil ve skalách. Jako pokání se plazil bez šatů po zemi a nemohl vzhlednout k nebi. Čekal na znamení od Boha, že je mu odpuštěno a může přestat s pokáním. Žil v jeskyni

²⁸ *Slovník současné češtiny* [online]. Brno: Lingea, 2011 [cit. 2020-12-09]. ISBN 978-80-87471-27-2. Dostupné z: <https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/cesta>

²⁹ Julius Mařák: Cyklus pro předsíň královské lóže. <https://ct24.ceskatelevize.cz> [online]. Praha: Česká televize, 2012 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/1155636-julius-marak-cyklus-pro-predsini-kralovske-loze>

³⁰ Julius Mařák: Cyklus pro předsíň královské lóže. <https://ct24.ceskatelevize.cz> [online]. Praha: Česká televize, 2012 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/1155636-julius-marak-cyklus-pro-predsini-kralovske-loze>

v katalánských horách. Po několika letech ho našel hrabě Vinifredo a pokládal Garina za zvíře. Dopravil ho do Barcelony a syn hraběte Garinovi oznámil, že mu Bůh odpustil. Rikilda byla vzkříšena a na místě jejího vzkříšení byl postaven klášter Montserrat.³¹

2.3 Přejchodový rituál

Již vícekrát se v předchozích kapitolách objevilo pojetí pouti jako nositelky nějaké proměny. Při poutních cestách je nějaký druh proměny klíčovou částí tohoto jevu a průběh pouti je do značné míry ritualizován. Rituální povaha cesty se mění podle různých typů cesty i náboženství, ve kterých se koná. Co je ovšem vždy stejné, je přechodová nebo iniciační povaha těchto rituálů. Pokud zjednodušíme význam slova rituál, dojdeme k závěru, že je to nějaký obřad, který má daný průběh a je strukturovaný. Zcela určující je u rituálů dosažení cíle a jejich opakovatelnost.

Ve snaze o spojení s nějakou transcendentní sférou, která je pro poutnictví charakteristická, se rituály uplatňují velmi často. Přechodové rituály, kterým se věnuji v této kapitole, Bowie popisuje takto: „*Označují přechod z jedné fáze života, období či události k jiné. Rituálů přechodu se zúčastní každý a společnosti je vymezují různými způsoby.*“ Obvykle tyto rituály souvisí s významnými změnami v životě jednotlivců a skupin.³² Popisu přechodových rituálů se věnoval Arnold van Gennep,³³ který popsal trojfázovou strukturu těchto rituálů. Tři Gennepem popsané fáze popisují přechody z jednoho stavu do druhého a každá tato fáze se vyznačuje zvláštním typem rituálu. V latině se slovo *práh* označuje jako *linen*. Nejdůležitějším prvkem přechodových rituálů je právě překonání tohoto prahu, ať už fyzicky nebo abstraktně.

První fázi (*preliminální*) je odloučení, druhou (*liminální*) je přechod a třetí (*postliminální*) je opětovné začlenění či (*znovu*)přijetí.³⁴

³¹ Julius Mařák: Cyklus pro předsíní královské lóže. <https://ct24.ceskatelevize.cz> [online]. Praha: Česká televize, 2012 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/1155636-julius-marak-cyklus-pro-predsini-kralovske-loze>

³² BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, s. 156. ISBN 978-80-7367-378-9.

³³ VAN GENNEP, Arnold. *The Rites of Passage*. London: Routledge and Kegan Paul, 1960.

³⁴ BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, s. 156–158. ISBN 978-80-7367-378-9.

2.4 Pout' jako východisko z krize

Motivace poutníků k cestě jsou jedinečné stejně jako jejich životní příběhy. Velmi častým mezníkem, kdy se lidé rozhodnou pro vykonání poutní cesty je nějaký životní zvrát nebo krize. V současnosti přibývá lidí, kteří se na pout' vydali především za poznáním. Obvykle nejen poutní krajiny, ale i sebe samých. I když je poutnictví v průběhu let vyvíjí, krize jako častá prvotní motivace zůstala. Od nepaměti lidé putují s prosbou o vyléčení z nemocí, prosí o zázraky a míří na místa slibující uzdravení. Takovým místem jsou často svatyně spjaté s léčivou vodou nebo se zjevením svatých, kterým je přikládána léčivá moc. V České republice bychom za takové místo mohli označit např. Hostýn, který je proslulý legendou o léčivém pramenu, který zde nechala vytrysknout Panna Marie Hostýnská nebo Malé Svatoňovice, kde dříve podle legendy byla studánka naplňována dokonce sedmi léčivými prameny.

Těžce se v životě smiřujeme nejen s nemocemi, ale i se smrtí svou nebo našich blízkých. Touhu nalézt v přírodě útěchu pro naši smrtelnost vnímá Shama jako jednu z našich nejsilnějších životních potřeb. Tuto snahu o útěchu znázorňují i stromy na hřbitovech, kde jsou stromy symbolem jarního probuzení.³⁵

Mnoho lidí vyráží na cesty, aby našli čas na spiritualitu. Potřebují prostor pro urovnání myšlenek, meditaci, přemýšlení o sobě i o okolím světě. Často na poutních cestách hledají odvahu pro náročná rozhodnutí. Může se ale stát, že dojdou na cílové místo a pout' nenaplní jejich očekávání. Nestane se nic zázračného, ani cesta nesplní jejich představy. Pro mnoho poutníků je ale i tato skutečnost důležitou zprávou, které symbolizuje potřebu změny uvnitř jich samých. Mění jejich očekávání, vnímání světa, dává jim sílu a odhodlání.

Nezávisle na délce a náročnosti může být pout' i cvičením vytrvalosti a snahou o překonání se. Důležité je i to, zda jdeme cestu jako jednotlivci nebo jdeme ve skupině. Člověk se zde střetává se situacemi, které dosud nemusel nikdy řešit a obvykle se setkává s něčím, co ho přesahuje. Jediné, co na cestě musí obstarat jsou

³⁵ SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Praha: Argo, 2007. Zip (Argo: Dokořán), s. 14. ISBN 978-80-7203-803-9.

ty nejpřirozenější potřeby: někde bezpečně přenocovat, uspokojit hlad a žízeň, ... Právě pojetí poutí jako přechodových rituálů zesiluje proměňující účinky celé události. Mnoho poutníků považuje pouť jako příležitost ke změně, snaží se o překonání sebe sama, nebo vyrazí změřit své síly s přírodou. Poutě ovšem obvykle nekončí např. s vrcholkem hory, ale s nějakým hlubokým zážitkem uvnitř naší duše.

Právě v časech krizí, nepokojů, nemocí sílí touha uspokojit duchovní potřeby. Stejně tak tomu je i v době, kdy celosvětové dění zasáhla opatření a zákazy spojené s koronavirovou epidemií. Znemožnilo se cestování, konání bohoslužeb, setkávání lidí, ... V reakci na tuto dobu vznikly virtuální poutě, aby lidem alespoň trochu uspokojily duchovní potřeby, které se právě v dobách krizí nejvíce projevují. Virtuálně se konala celosvětová pouť do Lurd. V červenci 2020 bylo celosvětově virtuálně přenášeno 15 hodin přímého přenosu z Lurdské jeskyně.³⁶ Touto formou se konala např. i Nepomucká pouť, kdy virtuální přenos představoval jedinou možnost, jak poutníkům alespoň částečně zprostředkovat bohatý program, který pouť každoročně provází.³⁷

³⁶ *Celosvětová virtuální pouť do Lurd*. Vatican News [online]. Vatikán: Vatican News, 2020 [cit. 2021-01-15]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/cirkev/news/2020-07/celosvetova-virtualni-pout-do-lurd.html>

³⁷ *Virtuální Nepomucká pouť 2020 - ohlédnutí*. Nepomuk [online]. Nepomuk: Nepomuk.cz, 2020 [cit. 2021-01-15]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/cirkev/news/2020-07/celosvetova-virtualni-pout-do-lurd.html>

3 Pout' jako odraz myšlení

3.1 Pout' jako projev náboženství

Na poutní cesty můžeme také nahlížet jako na odraz smýšlení lidí. Způsob myšlení o životě a jeho naplnění se mění v závislosti na době i místě, kde žijeme. Abychom mohli na světě společně koexistovat, jsou jisté sdílené představy. Za nejmocnější z těchto společných představ můžeme označit víru v nějaké náboženství. Vliv náboženství v naší kultuře (přinejmenším na českém území) sice pozvolně klesá, ale křesťanství je součástí kultury, ze které jsme vzešli a kterou uctívali naši předci. Většina evropských poutních míst je spojena s křesťanstvím. Stejně tak je tomu v České republice, kde převážnou část poutních míst tvoří místa spjatá s křesťanskou vírou. Obvykle jsou tato místa reprezentována kostely, kaplemi, sochami a vyobrazeními svatých, křížky, ...

V Čechách je mnoho míst spojeno především s tzv. mariánským kultem. Mariánské poutě jsou místa spojená s postavou Panny Marie. Většinou připomínají její skutky, zjevení a symbolizují naději. Vztah k Bohorodičce se v průběhu času proměňoval, nejčastěji však Panna Marie ztělesňuje dokonalost, naději, čistotu, nevinnost, lásku, mírumilovnost, ... V České republice označujeme jako mariánská poutní místa např. Klokoty u Tábora, poutní areál v Římově, kostel ve Vranově, Svatou horu u Příbrami, Svatý Kopeček u Olomouce nebo kostel v Žarošicích.

Za významná křesťanská evropská poutní místa jsou mnohdy považovány architektonicky významné stavby, např. katedrály a chrámy. Takovým architektonicky a umělecky výrazným místem je např. francouzská katedrála v Chartes nedaleko Paříže. Tato katedrála byla postavena na místě pohanské svatyně, kde byla podle mytologie jeskyně a studna uctívaná druidy. Do stavby se promítla disciplína zvaná „posvátná geometrie,“ která byla založena na přesvědčení, že znalost matematiky dokáže odhalit tajemství Stvoření světa. Tato technika přispěla k velké

slávě katedrály, o které se někdy také hovoří jako o „krásné hudbě, vkomponované do kamene.“³⁸

Křesťanské památky samozřejmě nalezneme nejen v Evropě, ale i na jiných světadílech. Pro věřící je nejvýznamnějším svatým místem Chrám Božího hrobu v Jeruzalémě. V tomto chrámu pořádá pravidelné bohoslužby šest různých křesťanských církví. Podle tradice bylo na tomto místě pohřbeno tělo Ježíše Krista. Nejvíce poutníků do Chrámu Božího hrobu zamíří vždy na velikonoční sobotu, kdy čekají na zázrak v podobě „svatého ohně.“ Tento rituál se dodržuje téměř 15 století.³⁹

V současnosti je na našem území nejpopulárnější křesťanskou poutí Svatojakubská cesta do Santiaga de Compostela ve Španělsku. Právě ve zdejší katedrále jsou uloženy ostatky apoštola Jakuba. O cestě do Santiaga de Compostela vznikla v roce 1140 vůbec první příručka pro poutníky. Mezi 12. a 15. stoletím byla pouť velice populární, ale v 16. století začal zájem poutníků upadat, protože ostatky svatého Jakuba byly ze strachu před válečným tažením Francise Drakea přemístěny. V roce 1879 byly objeveny na jiném místě katedrály při malířských pracích. Opětovný rozmach zažila tato poutní cesta ve 20. století i díky vydání románu *Poutník* od slavného brazilského spisovatele Paula Coelho. Román *Poutník* je inspirován zážitky autora ze Svatojakubské cesty.⁴⁰

Náboženská orientace ovlivňuje děkovné zvyky poutníků. Například Mayové se vracejí poděkovat na svatá místa, pokud se jejich přání vyplní.⁴¹ Vykonají tedy pouť opakovaně. V křesťanství se můžeme setkat s tzv. votivními dary (tzv. devocionále). Jsou to předměty (nejčastěji obrazy svatých, sochy, kříže, medailony, šperky, růžence, poutní odznaky, ...) darované božstvu. Nejčastěji jsou votivní dary umísťovány přímo na posvátná místa. Tato tzv. *ex-vota* (z latiny *podle slibu*) mají různé formy, nejčastěji znázorňují poděkování za poskytnutou pomoc nebo připomínají závazky věřících. Tato praxe byla nejrozšířenější v době baroka. Dnes

³⁸ CARR-GOMM, Philip. *Posvátná místa: poutní svatyně od Stonehenge po Santiago de Compostela*. Praha: Brána, 2009, s. 96–99. ISBN 978-80-7243-409-1.

³⁹ CARR-GOMM, s. 36–41.

⁴⁰ CARR-GOMM, s. 82–88.

⁴¹ KAPUSTA, Jan. *Účinnost oběti: duchové přírody a duše lidí v mayské kultuře* [online]. Praha, 2015, s. 90. Disertační práce. Univerzita Karlova.

jsou za účelem votivních darů nejčastěji věnovány finanční dary, které připomínají kovové tabulky s textem na dobře přístupných místech. Tuto formu votivních darů můžeme nalézt např. před kostelem sv. Josefa na Náměstí Republiky v Praze.⁴²

Za podobným účelem jsou na mnoha poutních místech umístěny *pamětní knížky*. Ty nalezneme i volně v krajině, nemusí být spjaty jen s náboženskými místy. Často jsou uloženy v nějakém obalu zabraňujícím jejich poškození s přiloženou tužkou. Do těchto knížek může nahlížet a psát kdokoli. Témata zápisů se často opakují. Někdo se pouze podepíše, někdo zaznamená své pocity z daného místa nebo poděkuje za prožité chvíle. Texty zaznamenané v pamětních knížkách jsou svědectvím o životě daného místa a je z nich patrné, že se někteří lidé na stejné místo pravidelně vrací. Pamětní knížku bychom na našem území našli např. v Žebráckém Žďáru, kde slouží jako součást vzpomínkového místa na zaniklou vesnici.⁴³

3.2 Hledání společenství

V předchozí kapitole jsem psala o tom, že motivace poutníků je různá, ale obvykle vychází z hledání osobní identity nebo snahy o sebepoznání. Abychom mohli nacházet něco nového, musíme nejdříve být schopni reflexe toho stávajícího. Nejvíce člověka utváří střet s okolním prostředím a okolními lidmi. Svět ani poutní cesty neutváří pouze poutník a krajina, ale i ostatní lidé, kteří se svou individuální motivací putují za stejným cílem. Právě hledání společenství nebo touha někam patřit mohou být dalším způsobem, jakým je možné nahlížet na poutnictví.

Dnešní postmoderní svět je hodně komplikovaný a nepřehledný, ale člověk mu přesto touží porozumět „*Zkušenost současného člověka se vyznačuje nepřehlednou mnohotvárností a chaotickou proměnlivostí. Její rozličné podoby – politická, náboženská, poznávací, tvůrčí – postrádají společného jmenovatele; různorodé stránky*

⁴² Ex voto. *Wikipedie* [online]. online: Wikipedie, 17. 11. 2020 [cit. 2021-01-27]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ex_voto

⁴³ PAUKNEROVÁ, Karolína. *Krajina mezi pamětí a zapomináním: studie z Čech*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 69–80. ISBN 978-80-246-4327-4.

světa se nevejdou do jediného zkušenostního rámce. Svět jako by se rozpadl.“⁴⁴ Poznat svět je tedy těžší a těžší, což přináší i naši potřebu konfrontace s okolím.

Při poutní cestě se nezávisle na sobě schází velké množství lidí, kteří jsou postaveni mimo běžné okolnosti. I když se nikdy neviděli a vůbec se neznají, najednou mají mnoho společného. Kříží se jejich osudy i problémy. Putují na stejné místo ve stejném počasí, setkávají se se stejnou krajinou. Mají čas na dlouhé dialogy, které mohou mít jiná témata než v běžném životě. Možná proto zažívá poutnictví takový rozkvět. Na poutní místa se vydávají i lidé, které známe např. z médií a jsme zvyklí se s nimi identifikovat. Následně popisují zážitky z cest, které také chceme zažít. Zároveň cítíme, že pouze jejich zprostředkovaný obraz nám nestačí. I přes veškeré technické možnosti současnosti se milióny lidí vypravují na poutní místa, aby jejich sílu a atmosféru zažili reálně.

Větší společenství lidí nám také pomáhá vstřebat sílu svatyní, lépe se vyrovnat sám se sebou i se světem. Pokud je lidí více, je snazší vystoupit z komfortní zóny a lépe se překonávají překážky i obavy. Václav Cílek píše: *„Vypravil jsem se na zimní slunovrat do Kamenného lesa pokrytého jinovatkou, abych si ověřil, jak kameny ve slunovratové vánoční době působí na člověka. Spával jsem na mnoha místech, ale v tomto případě jsem měl pocit, že kámen je lepší než já sám. Ve tři ráno se do člověka dával chlad, tak jsem si psal poznámky a uvědomil jsem si, že pocit, že něco je větší, mocnější nebo lepší než jedinec, jakýkoliv jedinec, je právě podstatou míst i důvodem, proč k nim putujeme. Nemá cenu odjet někam, kde člověk potká sám sebe, ale v jiném vydání.*“⁴⁵

Jak upozorňuje Cílek, potkávat sám sebe nestačí. Ostatní lidé nám mohou být inspirací, povzbuzením i zdrojem cenných zkušeností. Poutníky na mnoha cestách spojují i stejné symboly. Např. na zmíněnou Svatojakubskou cestu symbolicky reprezentuje mušle hřebenatka, která plní i orientační funkci. Výklad vzniku tohoto symbolu se ale značně liší v závislosti na různých zdrojích. Hřebenatka svatojakubská (respektive její dvojdílná schránka) podle některých zdrojů znázorňovala dva příkazy

⁴⁴ NEUBAUER, Zdeněk, NOVÁKOVÁ, Lucie, Tomáš HERMANN a Jakub HLAVÁČEK, ed. *Hledání společného světa: úvahy o filosofii a proměnách vědění*. Praha: Malvern, 2017, s. 97. ISBN 978-80-7530-242-7.

⁴⁵ CÍLEK, Václav. *Kameny a hvězdy: síly předků, oči kamenů, světla odjinud*. Praha: Dokořán, 2014, s. 172. ISBN 978-80-7363-603-6.

lásky k bližnímu. Milovat Boha a milovat bližního svého. Jiný výklad symboliku přisuzuje podobnosti poutníka a mušle, která se pohybuje pomocí odrážení z „nohy“, která je vně mušle. Další výklad shledává souvislost mušle a poutníka v potřebě vody, bez které se mušle ani poutník neobejde. V Santiagu hřebenatky sloužily i jako devocionále.⁴⁶ Mušle je také osvětlována jako symbol spojení svatého Jakuba s rybařením a mořem.⁴⁷ Jednotný není ani patron poutníků. Nejčastěji je udáván svatý Kryštof nebo svatý Jakub. Za ochránce poutníků je též označován bůh Hermés.

Společnost lidí výrazně utváří atmosféru poutních míst a do jisté míry mění náš vztah k celé pouti. To je zřejmé především na frekventovaných poutních místech. Pro někoho je mnoho lidí u svatyně symbolem sounáležitosti a radosti, jiné poutníky naopak odrazuje komercializace míst, ke které velká návštěvnost poutních míst svádí. Bowie uvádí příklad situace, kdy pospolitost lidí pozvedla hodnotu celé pouti: *„V Lurdech je přítomen pocit živé communitas, at' už ve velkých zpívajících procesích za svitu pochodní, nebo v příjemných kavárničkách v postranních uličkách, kde turisté a poutníci popíjejí víno a kávu. Něco z Bernardetty prodchlo celé společenské prostředí – je cítit radostná prostota, velká hloubka společenství.“*⁴⁸

3.3 Pout' versus turistika

Nejpodobnější poutnickému fenoménu je nepochybně turistika. Poutnictví i turismus mají mnoho společného, ale lze nalézt několik rozdílů. Právě těm se věnuje tato podkapitola. O turistiku se v současné době zajímá mnohem více antropologů a vědců než o poutnictví, protože turistický ruch je na vrcholu popularity a má obrovskou moci velmi výrazné dopady na okolí. Poutnictví je součástí vývoje turismu. Již od antiky se setkáváme s turismem za náboženskými cíli. Ve středověku se poutní cesty po Evropě staly jednou z nejčastějších forem dobrovolného cestování. Právě poutnictví přineslo cestování na delší dobu a vzdálenost.

Velmi významně se změnil výčet věcí, se kterými poutníci putují. Ve středověku bylo zvykem věci přenášet *„v mošně přes rameno nebo v uzlíku na holi, jezdcí*

⁴⁶ Mušle. <https://ultreia.cz/> [online]. Praha: ULTREIA, 2008 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://ultreia.cz/musle/>

⁴⁷ CARR-GOMM, Philip. *Posvátná místa: poutní svatyně od Stonehenge po Santiago de Compostela*. Praha: Brána, 2009, s. 85. ISBN 978-80-7243-409-1.

⁴⁸ BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, s. 256. ISBN 978-80-7367-378-9.

*v sedlových brašnách. Součástí šatu poutníka byl dlouhý plášť, který jej chránil proti nepřízni počasí a v noci někdy sloužil jako příkrývka. Cestovní výbavu tvořily také itinerář cesty, zbraně, peníze, jídlo (chléb a sýr) nebo ocílky na rozdělávání ohně.“*⁴⁹

Největší revoluci zažil turismus na přelomu 19. a 20. století. Po průmyslové revoluci se stal významnou formou rekreace. Rozmohly se pobyty v přímořských oblastech a v lázních. Významný posun byl v dopravě, na počátku byla nejčastějším druhem pěší, lodní nebo koněspřežná doprava. Zkraje 20. století se velmi významně zjednodušila díky budování silnic a železnic. Od 2. poloviny 20. století se pro turisty rozšířily možnostmi leteckou dopravu a vzdálené části světa se tak zpřístupnily velké části populace.⁵⁰

Stejně jako u poutnictví je velmi složité vymezit turismus pomocí nějaké definice a je možné k němu přistupovat z mnoha různých hledisek. Turismus charakterizuje volný čas, dobrovolnost, pohyb na základě odlišného účelu a s rozličnou motivací, dočasnost pobytu. Činnosti, které jsou na základě turismu uskutečňovány jsou jiné než v místě bydliště a představují protiváhu rutinnímu životu. V současnosti se turismus výrazně organizoval a jsou na něj napojeny významné instituce. Turismus můžeme vnímat také jako kombinaci služeb stravování, ubytování, dopravy nebo poptávky po určitém zboží.

Kdybychom chtěli vymezit hlavní rozdíl mezi poutnictvím a turismem, můžeme říci, že turismus je světský rituál a není spojován s transcendentní sférou. I turismus ovšem můžeme vnímat jako formu přechodového rituálu.⁵¹ „*Zatímco pout' představuje hledání nebo přímo duchovní naplnění, transformaci a obnovu, turismus je hledání hédonismu a naplnění touhy. Proto jsou v moderní a postmoderní době vyhledávána a uctívána i nenáboženská místa, jako například Eiffelova věž či Disneyland.*“⁵² Velmi se liší i přístup k návratu do běžného života. Po návratu z dovolené se vracíme beze změn k původnímu stylu života, nic se pro nás nemění, vrátíme se obohaceni o zážitky z cest. K turismu se váže i nakupování suvenýrů, které

⁴⁹ PŮTOVÁ, Barbora. *Antropologie turismu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 12–13. ISBN 978-80-246-4357-1.

⁵⁰ PŮTOVÁ, s. 22.

⁵¹ PŮTOVÁ, Barbora. *Antropologie turismu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 54–58. ISBN 978-80-246-4357-1.

⁵² PŮTOVÁ, s. 58.

mají připomínat chvíle strávené na cestách. Kdežto poutníci po návratu očekávají změnu, promítnutí jejich pouti do běžného každodenního života.⁵³

Nepatrné rozdíly můžeme pozorovat v očekáváních před cestou. Turisté i poutníci si cesty plánují a připravují. Zajímají se o příběhy a historii spjatou s daným místem, přejí si zažít atmosféru vybraného místa, aby mohli oni sami zážitek nějak interpretovat. Zatímco turisté se snaží co nejvíce přiblížit svým představám, které před cestou mají, poutníci očekávají příchod něčeho nepředstavitelného, tajemného nebo překvapujícího.

Nejsilnější motivací pro obě skupiny je tedy autenticita daného místa. Touha po autenticitě se odráží i ve snaze poznat pravdu a zachytit ji, například pomocí vlastních fotografií, které si ovšem většina lidí dokáže nalézt ještě před cestou a cestují tam především kvůli silnému dojmu, který v nich fotografie zanechaly.⁵⁴ *Nejjednodušší způsob, jak zjistit, kam by člověk měl jet, je prohlédnout si pár obrázků daného místa, a protože zrak v sobě obsahuje i to, co je za zrakem (=zázrakem, říká Z. Neubauer), tak místo si člověka samo přitáhne.*⁵⁵

Mezi poutníky a turisty se liší výběr destinací. Zatímco poutníci putují na místa spjatá s duchovními silami, turisté obvykle cestují na místa vyhlášená za příjemná a vhodná k rekreaci nebo poznání. Samozřejmě existuje mnoho míst, které splňují oba předpoklady, např. egyptské pyramidy, Stonehenge nebo katedrála Notre Dame v Paříži. Do obou fenoménů se velmi výrazně promítají účinky sociálních sítí. Můžeme konstatovat, že právě turismus má a bude mít velmi silný vliv na proměny současného světa.⁵⁶

⁵³ PŮTOVÁ, s. 59–60.

⁵⁴ PŮTOVÁ, s. 88–101.

⁵⁵ CÍLEK, Václav. *Posvátná krajina: eseje o místech, silách a dracích*. Praha: Malvern, 2014, s. 18. ISBN 978-80-87580-72-1.

⁵⁶ PŮTOVÁ, Barbora. *Antropologie turismu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 175–176. ISBN 978-80-246-4357-1.

4 Proměny poutní krajiny

4.1 O krajině

Předchozí kapitoly se věnovaly především tématům silně spjatým s člověkem. Tato kapitola je o krajině, se kterou poutníci jsou na své cestě v interakci. Každý člověk bez ohledu na to, kde a jak žije, je v trvalém vztahu s krajinou. Co tedy krajina vlastně je? I na tuhle otázku je mnoho různých správných odpovědí. Mně je nejbližší tato odpověď: „*Krajina je jakýmsi rozhraním, které vzniká mezi námi a světem, skrze toto rozhraní vidíme svět a rozumíme mu. Pokud chápeme krajinu jako způsob, kterým rozumíme světu, jak ho zakoušíme, pak krajina je též přirozeným kontextem naší vlastní minulosti.*“⁵⁷

Definice krajiny je závislá na oboru, který se o její výklad pokouší. Tato práce obsahuje výčet mnoha míst v krajině, ale zatím nebyla představena jako propojená síť komplikovaných vztahů. Abych termínem Václava Cílka „*neredukovala krajinu na shluk míst,*“ pokusím se v této kapitole krajinu představit v širším pojetí. Asi nejobecnější definici by mohlo zastoupit tvrzení, že krajina je část území, jejíž charakter je výsledkem činnosti a vzájemného působení přírodních a lidských faktorů.⁵⁸

O účelu, rozmanitosti a kráse krajiny přemýšlí lidstvo od nepaměti. Lidé se zmocňují krajiny v závislosti na tom, jakou část území obývají a přizpůsobují ji svým potřebám a představám. Shama píše, že přebírání moci nad krajinou není nic ostudného, neboť to musíme udělat i v případech, že např. chceme uchovat divočinu. Zároveň poukazuje na to, že území, která označujeme jako netknutá kulturou se mohou následně ukázat jako produkt kultury.⁵⁹

Existují také případy, kdy se člověk nepokouší krajinu přetvářet, ale naopak ponechat krajině její původní neporušený přírodní ráz, protože právě tomu jsou připisovány

⁵⁷ PAUKNEROVÁ, Karolína. *Krajina mezi pamětí a zapomináním: studie z Čech*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 154, 177. ISBN 978-80-246-4327-4.

⁵⁸ Mezi Stromy. *MeziStromy.cz* [online]. Mezi Stromy [cit. 2021-01-29]. Dostupné z: <https://www.mezistromy.cz/slovník/krajina>

⁵⁹ SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Praha: Argo, 2007. Zip (Argo: Dokořán), s. 8. ISBN 978-80-7203-803-9.

nějaké magické účinky a síly přínosné pro člověka. Do této skupiny bych zařadila např. megality a jiné kameny. Žádný člověk nedovede odhalit tajemství jejich energie, původ síly, kterou mají, ale cítí a uznává ji ohromné množství lidí. „*Megality jsou příkladem míst se složitými vazbami či sítěmi významů, jejichž vlákna směřují k různým časovým i prostorovým vrstvám.*“⁶⁰

Právě přírodní místa s velkou vnitřní silou se často stávají cílem poutníků. Cílek píše, že pro mnoho poutníků jsou právě taková místa vůbec nejsilnějšími, protože celá energie místa je soustředěna třeba do jednoho kamene.⁶¹ Příkladem takto silných míst jsou například megalitické řady v Carnacu nebo Kounovské řady u Rakovníka. Posvátným přírodním zdrojem nemusí být jen kameny, ale například prameny, takový vyvěrá např. v anglickém Glastonbury.

Velmi důležitým krajinným faktorem je poloha míst. „*V přirozeném světě má každé místo svou vlastní povahu, kvalitu, svůj smysl a význam. A stejně tak má významy jeho poloha: vypovídá o celku vzájemných vztahů vytvářejících podobu, jež má nějaký smysl.*“⁶² Na světě je mnoho míst, kde se mimořádným způsobem spojily přírodní a lidské tvůrčí síly. Takovým příkladem mohou být sochy *moai* na Velikonočním ostrově. Právě specifické vlastnosti krajiny tvoří jedinečný rozdíl mezi krajinou a lidmi.

Kdybychom pátrali po společných rysech lidí a krajiny, mohla by mezi nimi být paměť. Tento fantastický atribut krajiny výrazně ovlivňuje podobu světa. V současné době jsme svědky masivního ničení planety. Vzácněji se ale rovněž stáváme svědky situací, v nichž se krajina dovede zázračně vrátit do původní podoby. Např. po požárech, povodních, znečištěních, samočisticí schopností vodních ekosystémů, ... Stejně jako lidé i krajina pamatuje nejen na kladná období, ale nese v sobě i stopy destrukce. „*Paměť je v krajině přítomná v různých materiálních stopách, které jsou buď zcela nebo částečně viditelné, anebo skryté pod dalšími*

⁶⁰ PAUKNEROVÁ, Karolína. *Krajina mezi pamětí a zapomináním: studie z Čech*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 118. ISBN 978-80-246-4327-4.

⁶¹ PAUKNEROVÁ, Karolína. *Krajina mezi pamětí a zapomináním: studie z Čech*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 118. ISBN 978-80-246-4327-4.

⁶² NEUBAUER, Zdeněk, NOVÁKOVÁ, Lucie, Tomáš HERMANN a Jakub HLAVÁČEK, ed. *Hledání společného světa: úvahy o filosofii a proměnách vědění*. Praha: Malvern, 2017, s. 147. ISBN 978-80-7530-242-7.

*vrstvami času. Paměť v krajině však existuje také jakosoučást vyprávění, prožívání, jako osobní či kolektivní vzpomínky.*⁶³

4.2 Jak mění krajinu člověk a jak ona jeho?

Na našem území člověk komplexně opanoval krajinu v období baroka, tedy od začátku 17. do konce 18. století. V tomto období se projevil úplně nový způsob zacházení s přírodou. Člověk se začal velmi významně promítat do krajiny a z krajiny tak vytvořil kompaktní časoprostorový celek. V Čechách byl nástup baroka velmi rychlý a překotný, takže můžeme hovořit o „krajinné revoluci.“⁶⁴

Barokní krajinu tvořili především pole, louky a rybníky, došlo ke zvýšení úrodnosti půdy. Rozmáhaly se nové druhy rostlin i živočichů. Oblíbené byly především zámořské rostliny a plodiny, např. kukuřice, brambory, rajčata, slunečnice, jiriny, tulipány, ... Z nových živočišných druhů můžeme jmenovat např. králíky nebo perličky, ale objevila se i nová lovná zvěř, např. mufloni nebo daňci. Výrazně se rozšiřovala kulturní krajina – zakládaly se myslivny, docházelo k významnému odlesňování krajiny, zlepšily se cesty. Vznikaly silnice což mělo za následek zefektivnění dopravy.⁶⁵

Lidé začali krajinu nejen intenzivně využívat, ale snažili se zkulturnovat do té doby neatraktivní místa. Usilovali o přitažlivé a účelné propojení krajiny pomocí stavby kostelů, kaplí, alejí, mlýnů, lávek, ... V barokní době zároveň došlo k umístování prvních směrových ukazatelů a značení. Rozvoj života v otevřené krajině přinesl umístování obrázků svatých do krajiny. Důležité události společnosti byly připomínány formou poutí, procesí a venkovních slavností. Tyto okázalé slavnosti sloužily především k utvrzení moci a prezentaci náboženské víry.⁶⁶

⁶³ PAUKNEROVÁ, Karolína. *Krajina mezi pamětí a zapomináním: studie z Čech*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 11. ISBN 978-80-246-4327-4.

⁶⁴ PAUKNEROVÁ, Karolína. *Krajina mezi pamětí a zapomináním: studie z Čech*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 11. ISBN 978-80-246-4327-4.

⁶⁵ SÁDLO, Jiří, POKORNÝ, Petr, HÁJEK, Pavel, DRESLEROVÁ, Dagmar a CÍLEK, Václav. *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí*. Praha: Malá Skála, 2005, s. 178–180. ISBN 80-86776-02-6.

⁶⁶ SÁDLO, Jiří, POKORNÝ, Petr, HÁJEK, Pavel, DRESLEROVÁ, Dagmar a CÍLEK, Václav, s. 180–183.

Velmi se dbalo na estetický efekt krajiny, docházelo k tvorbě geometricky přesných komponovaných zahrad, alejí a parků. Krajinná mozaika se utvářela na základě dvou tendencí: rostla role velkovýroby a průmyslu a sílil populační růst. Lidská touha opanovat přírodu se zachovala i do dnešních dob – snažíme se o co nejracionálnější využití krajiny k průmyslu, Česká republika je proslavená jako „národ zahrádkářů“ – což naplňuje lidský sen o poroučení větru a dešti, celkovému ovládnutí přírody.⁶⁷

Neporušenou barokní krajinu už bychom dnes hledali na našem území obtížně, ale stále „naše“ krajina nese obrovské barokní dědictví. Po době baroka krajinu na českém území ovlivnil přehledný a předvídatelný klasicismus. Přístup ke krajině zcela otočila doba romantismu, kdy krajina dokreslovala tajemný a mystický ráz celého období a bylaji přisouzena funkce nositelky skrytých významů. V současnosti máme ke krajině dědictví rozporuplný postoj. Na jedné straně vnímáme krásu a užitečnost, se kterou se člověk promítl do krajiny nejvíce v době baroka, na druhé straně toužíme po krajině původní, tajemné a nesvázané.

Lidé 2. poloviny 20. a 21. století se do krajiny vepsali především stavbou obrovských panelových sídlišť, budováním dálnic, výsadbou řepky a dalších intenzivně pěstovaných plodin, umístováním drátů vysokého napětí nebo rozšiřováním vesnic. Konzumní zaměření společnosti se odráží nejen ve výstavbě ohromných nákupních a zábavních center, ale též ve způsobu využívání krajiny a zacházení s ní. Z předchozích řádků vyplývá, že další definicí krajiny by mohl být rovněž „*koncentrovaný výraz doby*“, kterou krajina velice specificky zachycuje.⁶⁸

4.3 Poutní stezky

V předchozí podkapitole jsem zmínila první značení cest. Dnes jsou značené turistické stezky po celém světě. Stezky můžeme rozdělovat podle jejich účelu na turistické, naučné, poutní, horské, trasy pro cyklisty nebo lyžaře, ... Stezky propojují zajímavá místa, pomáhají v orientaci a pomocí značení předávají důležité informace

⁶⁷ SÁDLO, Jiří, POKORNÝ, Petr, HÁJEK, Pavel, DRESLEROVÁ, Dagmar a CÍLEK, Václav, s. 178–187.

⁶⁸ SÁDLO, Jiří, POKORNÝ, Petr, HÁJEK, Pavel, DRESLEROVÁ, Dagmar a CÍLEK, Václav. *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí*. Praha: Malá Skála, 2005, s. 174–186. ISBN 80-86776-02-6.

o navštívených místech. Rozsáhlá síť a kvalita turistického značení v České republice patří mezi nejlepší na světě. O tuzemské značení tras se stará Klub českých turistů.

Vůbec první turistická trasa na českém území byla vyznačena v roce 1889. Jmenovala se podle zakladatele Klubu Vojty Náprstka a vedla z Berouna přes Svatého Jana pod Skalou až na Karlštejn. Dnes turistické značení čítá mnoho barev a symbolů, ale první trasy byly značeny červeně. Právě obec Svatý Jan pod Skalou je jedním z významných poutních míst České republiky. Na tomto místě se podle legendy v 10. století zjevil poustevníkovi sv. Jan Křtitel. Na místě údajného zjevení dnes stojí poutní kostel Narození sv. Jana Křtitele a uvnitř kostela je vchod do jeskyně, kde podle legendy ke zjevení došlo. Tuto obec protíná také Svatojakubská cesta, která má mnoho zastavení napříč celou Evropou.⁶⁹

Poněkud jinak je značena Skokovská poutní stezka v Karlovarském kraji. Skokovská stezka je dlouhá 68 kilometrů a je vyznačena hvězdami, které symbolizují zaniklou obec Skoky u Žlutic. Místo proslavil obraz Panny Marie Skokovské, lidově nazývané „Panenky Skákavé“, který je kopií zázračného obrazu Panny Marie Pomocné z německého Pasova.⁷⁰ Modlitby k obrazu byly považovány za velmi účinné, místo se proslavilo řadou zázraků, především četnými případy zázračného uzdravení.⁷¹ V roce 2006 se několik lidí pokusilo ukrást měděný plech ze střechy kostela. Zloději rozřezali měděné bání kostela a shodili ze střechy kostela ozdobné hvězdy. Při celém procesu se jeden člověk ze střechy kostela zřítíl, ale pád přežil bez zranění. Tato událost bývá považována za další z řady zázraků. V současné době je poutní místo složitě přístupné po polní cestě a probíhají zde záchranné práce barokního kostela.⁷²

Významných poutních tras je na území Čech a Moravy mnoho. Velmi známá je poutní cesta z Blaníku na Říp, která je rozdělena na 8 různých etap. Mnoho poutníků míří také

⁶⁹ Poutní místo a turistický cíl Svatý Jan pod skalou. *Kudy z nudy* [online]. CzechTourism [cit. 2021-01-29]. Dostupné z: https://www.kudyznudy.cz/aktivity/svaty-jan-pod-skalou?gclid=EAIaIQobChMI84H6_7vB7gIVENayCh2ZoAyzEAAAYASAAEgJFevD_BwE

⁷⁰ Skoky u Žlutic - Maria Stock. *Skoky.eu* [online]. [cit. 2021-01-29]. Dostupné z: <https://www.skoky.eu/clanky/genius-loci/dejiny-poutniho-mista/>

⁷¹ Skoky u Žlutic - Maria Stock. *Skoky.eu* [online]. [cit. 2021-01-29]. Dostupné z: <https://www.skoky.eu/clanky/genius-loci/dejiny-poutniho-mista/>

⁷² Skoky u Žlutic. *Kudy z nudy* [online]. CzechTourism [cit. 2021-01-29]. Dostupné z: <https://www.kudyznudy.cz/aktivity/skoky>

každý rok na Velehrad nebo koná Svatováclavskou pouť do Staré Boleslavi. V celé Evropě je nejrozšířenější a nejlépe značená Svatojakubská cesta, která má jen v České republice šest různých značených tras.⁷³

V České republice je podle sekretáře Klubu českých turistů Mojžíra Nováčka v současnosti vyznačeno více než 80 000 kilometrů různých turistických tras. Čím dál častěji se dnes okolo stezek umisťují interaktivní tabule, altány, úkoly pro děti, posezení a vzniká mnoho nových internetových zdrojů, které turistiku usnadňují a zpřístupňují široké vrstvě obyvatel. Výjimkou dnes nejsou ani trasy pro matky s kočárky nebo pro vozičkáře.⁷⁴

4.4 Ochrana poutní architektury

*„Naše poutní místa jsou velmi rozdílná, některá umělecky bohatá, jiná lidově prostá až chudá. Některá se mohla rozvíjet ve všech dobách, jiná zase utrpěla násilí, či dokonce zanikla, aby znovu povstala v lepších časech.“*⁷⁵ Na našem území je mnoho poutních míst, která dostala příležitost *„znovu povstat v lepších časech.“* Velmi významný podíl na záchraně současných památek můžeme přisoudit Národnímu památkovému ústavu, který participuje na záchraně a rekonstrukci mnoha důležitých míst, na které se vztahuje památková ochrana. Památkový fond zahrnuje více než 40 000 movitých i nemovitých památek, ale také seznam více než 700 aktuálně ohrožených památek, které na záchranu teprve čekají.⁷⁶

Značnou roli při ochraně památek a krajiny má v České republice internetový portál *PROPAMÁTKY*, který provozuje *Institut pro památky a kulturu*.⁷⁷ Projekt *PROPAMÁTKY* shromažďuje důležité informace o ochraně krajiny a vypisuje veřejné sbírky na obnovu a rekonstrukci vybraných míst.⁷⁸ Všechny zmíněné organizace

⁷³ Trasy ČR. *Ultreia* [online]. ULTREIA [cit. 2021-01-29]. Dostupné z: <https://ultreia.cz/trasy-cr/>

⁷⁴ KČT - Klub českých turistů [online]. Praha: Klub českých turistů, 2021 [cit. 2021-01-29]. Dostupné z: <https://kct.cz/>

⁷⁵ *Poutní místa na Moravě a ve Slezsku* [online]. Poutní místa na Moravě a ve Slezsku, 2021 [cit. 2021-02-10]. Dostupné z: <http://poutni.ado.cz/index.htm>

⁷⁶ Seznam ohrožených nemovitých památek. *Národní památkový ústav* [online]. Praha: Národní památkový ústav, 2021 [cit. 2021-02-10]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/ohrozene-pamatky>

⁷⁷ POMÁHÁME ŠÍŘIT OSVĚTU A PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE V PÉČI O KULTURNÍ DĚDICTVÍ. *Institut pro památky a kulturu, o.p.s.* [online]. Praha: Institut pro památky a kulturu, 2021 [cit. 2021-02-10]. Dostupné z: <https://www.instituteu.cz/index.php?lnk=1>

⁷⁸ *PROPAMÁTKY* [online]. Praha: PROPAMÁTKY, 2021 [cit. 2021-02-10]. Dostupné z: <https://www.propamatky.info/cs/hlavni-strana/>

se výrazně věnují také osvětové činnosti. Právě osvětová činnost je při ochraně poutních míst velmi podstatná, neboť přitahuje široké vrstvy obyvatel, pro které je uchovávaní nejenom poutních míst důležité a jejichž prostředky a možnosti mohou ochranu poutní krajiny umožnit nebo ulehčit.

Výše popsané organizace se věnují především větším nemovitým památkám, ale ani kapličky, menhiry, kříže, pomníky, kašny a další méně nápadné prvky v krajině nejsou opomenuty. Jejich „život“ mapuje neoficiální databáze *Drobné památky*, která zahrnuje desetitisíce takových míst.⁷⁹ Ochrana poutních míst někdy vede k velkým diskusím, např. o tom, zda by se v těchto místech mělo platit vstupné. V případě výběru vstupného se pro mnohé lidi může poutní místo znepřístupnit, na druhé straně právě peníze od návštěvníků umožňují ochranu a záchranné práce na daném místě.

Překážkou při rekonstrukci duchovně silných míst je i jejich často nutné uzavření pro veřejnost na delší dobu. Dnes už se od úplného uzavření v některých případech ustupuje, protože pro mnohé návštěvníky je i samotná rekonstrukce památek velmi atraktivním důvodem k návštěvě. Tak tomu bylo např. při opravě baziliky Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku u Olomouce. Nesnáze při ochraně krajiny může způsobit též problematická domluva mezi lidmi o potřebnosti opravy nebo úpravy stanoveného místa. I přes to, že je ochrana kulturně významných míst obecně považována za velmi prospěšnou a podstatnou činnost, může v ojedinělých případech vyvolat konflikt mezi lidmi. Většinou ale převládne ve společnosti názor, že místa s velkou vnitřní silou tvoří významné kulturní dědictví společnosti a převážná část lidí prosazuje uchovávaní těchto hodnot.⁸⁰

⁷⁹ *Drobné památky* [online]. Drobné památky, 2021 [cit. 2021-02-10]. Dostupné z: <https://www.drobnepamatky.cz/o-projektu>

⁸⁰ Poutní místa na českém venkově. *Deník veřejné správy* [online]. Praha: Přírodovědecká fakulta UK, 2011 [cit. 2021-02-10]. Dostupné z: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6496693>

5 Dnešní úloha duchovních poutí

5.1 Objevování a tvorba nových poutních míst

Jak je zřejmé z předchozích kapitol, poutnický fenomén je stále živý, a dokonce zažívá velký rozkvět. Stejně jako naši předci chtějí vytvořit i dnešní obyvatelství pro další generace nová poutní místa. Současný svět se jednou stane dávnou minulostí, a právě poutní místa ponесou unikátní svědectví o naší době. Čas odkrývá velká tajemství, a tak některá významná poutní místa byla znovu objevena teprve nedávno. Je otázkou, kolik poutních míst stále čeká na své odhalení.

Neuvěřitelné překvapení se v devadesátých letech událo na jihu Francie. Nedaleko Marseille byla v roce 1994 objevena Chauvetova jeskyně, která ukrývá jeskynní malbyz doby paleolitu. Chauvetova jeskyně není přístupná veřejnosti, protože její vchod zakrývá vodopád řeky Ardèche a archeologické nálezy v této lokalitě mají nevyčísitelnou hodnotu. Podle odborníků je možné, že Chauvetův jeskynní komplex sloužil k magickým a náboženským účelům a byl místem určeným ke kontaktu s duchovním světem.⁸¹

Od nepaměti poutníky velmi přitahují místa, která jsou originální a mají kvality, kterými se odlišují od ostatních poutních míst. Ve středověku byl velmi navštěvovaným místem např. hrob svatého psa Guineforta, který podle legendy zemřel mučednickou smrtí a následně byl podle lidové tradice prohlášen za svatého. Není proto až tak překvapivé, že i dnes jsou zakládána místa, která jsou raritní.⁸² Takové místo může reprezentovat např. toskánská Zahrada Tarot.

Zahradu Tarot (Giardino dei Tarocchi) realizovala a v roce 1998 otevřela veřejnosti francouzská umělkyně Niki de St. Phalle. Tato umělkyně vytvořila zahradu složenou z 22 monumentálních soch symbolizujících tarotové karty. Zahrada Tarot byla utvořena k meditacím a pobyt v ní by měl návštěvníky vést k pochopení hlubších

⁸¹ CARR-GOMM, Philip. *Posvátná místa: poutní svatyně od Stonehenge po Santiago de Compostela*. Praha: Brána, 2009, s. 88–91. ISBN 978-80-7243-409-1.

⁸² Svatý pes Guinefort. *Středověk* [online]. Středověk, 2010 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: <http://www.e-stredovek.cz/view.php?cisloclanku=2010040001>

pohnutek, tzv. archetypů. Tarotové karty jsou považovány za tajemné a jsou využívány k věštbám.⁸³

Ne všechna nově zakládaná poutní místa mají pevně stanovený koncept, existují i nově založená místa, která jsou tvořena přímo poutníky v průběhu jejich pouti. S tím se můžeme setkat např. ve vojenském újezdu Hradiště na vrchu Špičák. V srpnu 2012 zde byl položen základní kámen kostela, který by měli během několika generací postavit sami poutníci, kteří budou sestavovat kostel z přinesených kamenů podle předem připraveného plánu.⁸⁴ Podle slov architekta kostela na Špičáku Jakuba Tejkla z rozhovoru s názvem „*Kostel z duchovních prožitků*“ je kostel navržen „jako otevřená stavba, do které poutníci mohou přinášet kameny, mohou je ukládat do stěn chrámu a samozřejmě i psát [na ně] svá přání a prosby a kostel si lze představit jako takovou velkou pokladnici vzpomínek, přání a prosb vrstvenou časem, zbožností a nebo jen zájmem těch, kteří budou ke kostelu přicházet.“⁸⁵

Základní kámen pochází ze základů zbořeného kostela v Doupově, což je samo o sobě symbolem kontinuity času a připomínkou minulosti. Celý projekt se v České republice neseťkal s téměř žádnou kritikou a lze očekávat, že bude v průběhu let realizován. Podobný projekt obsahující velmi netradiční stavbu iluzivního kostela byl plánován německými architekty i pro anglické město Dunwich, které postupně mizí v důsledku eroze. Projekt *Ztracené město (Lost Town)*⁸⁶ měl být památkou mizejícího města. Zamýšlený chrám měl být tvořen ocelovými sloupy zapuštěnými do mořského dna. Kvůli velké kritice obyvatel a médií ale nikdy nebyl realizován.⁸⁷

Znovuoživení zaniklého sakrálního prostoru se stalo výzvou i pro architekty osadě Královec v Orlických horách, kteří řešili obnovu kaple. V místě kaple zůstalo jen několik stromů, které ji připomínají. Toto místo zaujalo krajinné architekty

⁸³ CARR-GOMM, Philip. *Posvátná místa: poutní svatyně od Stonehenge po Santiago de Compostela*. Praha: Brána, 2009, s. 72–75. ISBN 978-80-7243-409-1.

⁸⁴ PAUKNEROVÁ, Karolína. *Krajina mezi pamětí a zapomináním: studie z Čech*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 85. ISBN 978-80-246-4327-4.

⁸⁵ PAUKNEROVÁ, s. 107.

⁸⁶ The Project. *LOST TOWN* [online]. Mnichov: LOST TOWN, 2007 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: http://www.losttown.net/the_project.html

⁸⁷ PAUKNEROVÁ, Karolína. *Krajina mezi pamětí a zapomináním: studie z Čech*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 102–107. ISBN 978-80-246-4327-4.

ze spolku *naOKRAJI*,⁸⁸ kteří se snaží budovat umělecky i architektonicky zajímavá místa v krajině a posilovat zájem veřejnosti o krajinu. Na místě bývalé kaple vznikl nápad vytvořit tzv. stromovou kapli. Svůj záměr popsal architekt Matějka takto: „*Kaple, která roste. Kaple, jejíž sloupoví tvoří kmeny stromů a proplétající se větve vytváří nebeskou klenbu.*

Kaple, která by byla odpovědí na tuto rychlou pomíjivou dobu. Symbol continuity, který ve své plné kráse a majestátnosti budou vnímat až naši potomci.“⁸⁹

Stromová kaple by měla být duchovním prostorem v krajině, který se bude proměňovat stejně jako lidé, kteří se v něm budou uchýlovat k meditacím, modlitbám a slavnostem. První stromová kaple vznikla v roce 2017 u vesnice Nová Lhota v Bílých Karpatech a nese název Kaple vnitřního ticha. V současné době je realizováno šest stromových kaplí a myšlenka přírodního sakrálního prostoru našla mnoho příznivců meziveřejností i mezi architekty. Ikonickou se stala Sluneční kaple v Českém ráji nebo kaple ve Hvězdách u Lanžhota.⁹⁰ Významně se na realizaci stromových kaplí podílí občanské sdružení *VĚTVENÍ*.⁹¹

Nejen stromy se čím dál častěji stávají kulisami lidského rozjímání a svědky důležitých okamžiků. Velký rozmach od 90. let zažívá rovněž stavění menhirů. Kamenná uskupení jsou dějišti významných obřadů a obliba kamenů roste i mezi institucemi, které je ve svých prostorách vystavují. Cílek odhaduje, že od 90. let bylo vztyčeno přibližně 500 kamenů.⁹²

Ani tvorba nových posvátných míst se neobejde bez pochybností. Ne vždy je zásah do krajiny za účelem vytvoření nové krajinné struktury nebo její úpravy citlivý.

⁸⁸ Stromové kaple. *NaOKRAJI* [online]. Ladná: naOKRAJI, 2020 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: <http://www.naokraji.cz/kaple/>

⁸⁹ STROMOVÉ KAPLE. *ČESKÁ KOMORA ARCHITEKTŮ* [online]. Praha: ČESKÁ KOMORA ARCHITEKTŮ, 2018 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: <https://www.cka.cz/cs/svet-architektury/seznam-architektu/ing-matejka-daniel/stromove-kaple>

⁹⁰ Stromové kaple. *SLUNEČNÍ KAPLE* [online]. Olešnice u Turnova: Okrašlovací spolek Pohoř, 2017 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: <https://slunecnikaple.webnode.cz/stromove-kaple/>

⁹¹ Stromové kaple. *Větvení* [online]. Brno: Občanské sdružení Větvení, 2020 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: <https://www.vetveni.cz/kaple-vnitriho-ticha/>

⁹² Stromové kaple. *Větvení* [online]. Brno: Občanské sdružení Větvení, 2020 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: <https://www.vetveni.cz/kaple-vnitriho-ticha/>

Rozporuplné pocity doprovázely např. Václava Cílka při pozorování Kamenného lesa.

*„Poslední tři roky jsem s pochybami i radostí sledoval postupné odkrývání a vztyčování kamenů v Kamenném lese. Obnovujeme minulost nebo ji kazíme? Kamenné řady mohou vznikat i přirozeným způsobem.“*⁹³

V současné době pozorujeme ve společnosti zájem nejen o velké kameny, jako jsou menhiry nebo megality, ale často se kameny objevují i jako materiál pro land art. V době koronavirové epidemie si mnoho českých rodin s dětmi podmanila zábava ve formě hledání malovaných kamínek při procházkách přírodou. Kolem turistických stezek často narážíme na sochy ze dřeva, upravené prameny, nápadité značení tras, kamenné řady v potocích, ...

U některých velkolepějších projektů v krajině není snadné najít rovnováhu mezi přínosem úprav a ničením přírody. Cílek vnímá jako rozhodující pocit při hledání rovnováhy naší sounáležitost s přírodou. *Tvorba posvátné krajiny: „aby něco fungovalo na duchovní úrovni, tak to nejprve musí fungovat na hmotné úrovni. Na začátku vždy jde o vodu, půdu a les. Místo samo nás vede – upravíme pramen a cítíme, že to chce něco dalšího. Jde o účast na podstatě, kterou dál rozvíjíme.“*⁹⁴

5.2 Touha po porozumění

Poslední perspektiva, kterou ve své práci nechci opomenout je pohled na poutnictví jako na příležitost k porozumění. Porozumění nejen sobě samému, ale i společnosti a rychle se proměňující době, ve které žijeme. Poutníci zažívají mnoho situací, které nejsou v každodenním životě příliš běžné. Při překonávání potíží se musí poutníci spoléhat pouze sami na sebe nebo požádat o pomoc ostatní. To nabízí prostor pro spolupráci a seznámení se s novými lidmi.

Jak je zřejmé z předchozích kapitol, náboženské důvody k cestě již nejsou jedinou a nejčastější motivací. Pout' je odpovědí na zvědavost, hledání inspirace, zhodnocením volného času nebo přechodovým rituálem, ... Na poutních trasách se setkávají lidé

⁹³ CÍLEK, Václav. *Posvátná krajina: eseje o místech, silách a dracích*. Praha: Malvern, 2014, s. 172–173. ISBN 978-80-87580-72-1.

⁹⁴ CÍLEK, Václav. *Posvátná krajina: eseje o místech, silách a dracích*. Praha: Malvern, 2014, s. 169. ISBN 978-80-87580-72-1.

různého věku, povolání, kteří čím dál snadněji překovávají překážky na cestě. Rok od roku je dostupnější vybavení a přibývají také tipy a informace o tom, jak cestu překonat s nejmenší námahou.

Na cesty se vydávají herci, zpěváci, významné osobnosti vědy a další osobnosti z nejrůznějších oblastí společenského života, které po návratu z cest o svých zážitcích píšou a sdílí své zážitky prostřednictvím sociálních sítí. Na mnoho lidí pak působí poutnictví dojem poutavého vyčlenění se od ostatních, které je dnestak přitažlivé. Poutnictví se stalo častým námětem literární i umělecké tvorby. Populárním poutníkem je spisovatel Paulo Coelho, o kterém v této práci již byla zmínka u popularizace poutních cest. On se vydal na poutní cestu v roce 1986. Právě kniha o poutnictví ho proslavila po celém světě. Lidé, kteří nemají ambice stát se poutníky si putují po poutních místech alespoň ve své mysli a jejich představy zážitky jsou často dotvářeny ilustracemi nebo fotografiemi z popisovaných míst.

Poutnictví a cestování se proměnilo v tak silné téma současnosti, že mnozí podleli pocitu, že pokud oni sami nekonají poutní cesty nebo necestují, nemohou se rovnocenně zapojit do společenské konverzace. Vyčlenění se paradoxně dostává z velké míry těm, kteří o poutnictví a cestování zájem nemají. Důležitost volného času stráveného putováním kdekoli se projevuje ve všech dalších oblastech života, protože čas strávený na cestě je velmi emocionálně nabitý. Pokud přijmeme ideu, že žitý svět je mimo jiné konstruktem myšlenek a emocí, opravdu mají poutí cesty velkou moc.

Vliv poutnictví se stává neotřelým tématem mnoha antropologů, sociologů, historiků a dalších odborníků, kteří poutnictví začínají věnovat pozornost. Podle Bowie je kolem poutnického fenoménu mnoho dosud nezodpovězených otázek, např.

„Jaké jsou motivy poutí a očekávání s ní spojená? Proč někteří lidé a některá místa přitahují davy tisíců, ba milionů věřících? Jakou úlohu poutě hrají při upevňování či uvolňování národních, etnických a jazykových hranic? Co poutě odhalují o kosmologických postojích a vztazích k životnímu prostředí? Jak zkoumat jev, který je už svou povahou přechodný a proměnlivý?“⁹⁵

⁹⁵ BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, s. 264. ISBN 978-80-7367-378-9.

Toužíme porozumět nejen lidem, ale i krajině. Jak již bylo v této práci zmíněno, s krajinou pojí lidstvo mnoho stejných vlastností, které nás utvářejí. Ať už za společné znaky zmíníme paměť, jedinečnost, citlivost nebo cokoliv dalšího, spojují nás i vzpomínky. Právě vzpomínání na poutní cestu formovanou mnoha faktory (krajinou, ostatními lidmi, emocemi, zážitky, ...) je další kvalitou poutních cest, které zatím nebylo ve vědeckých kruzích věnováno mnoho pozornosti, ale význam vzpomínek je pro poutníky nesporný. Právě touha po zachování myšlenek a emocí přetavených do vzpomínek je hlavní pohnutkou pro zakládání nových poutních míst.

„Být v krajině s sebou nese přemýšlení o paměti, ponoření se do uplynulého času, zakoušení jeho stop a jejich absencí. Zabývání se pamětí krajiny zahrnuje její kultivování prostřednictvím nejrůznějších aktivit, od vzpomínání po čtení a psaní o krajině, od vyprávění po budování míst paměti, jejich udržování a opravování. Ošemetnost paměti se na jedné straně projevuje tak, že přílišné snahy připomínat vedou často k zakrytí a převrstvení toho, co se mělo připomínat, a na druhé straně absence může být tím největším památkem.“⁹⁶

⁹⁶ PAUKNEROVÁ, Karolína. *Krajina mezi pamětí a zapomináním: studie z Čech*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 177. ISBN 978-80-246-4327-4.

6 Poutnictví jako ukázka celistvosti

6.1 Poutnictví jako paralela ke vzdělávání

V závěrečné kapitole této práce nabízím poutnickou problematiku ve zcela jinémúhlu pohledu než doposud. Poutnictví jsem vybrala jako téma, které pro mě vhodně reprezentuje celistvost, symbolizuje propojení člověka a okolí. V této kapitole je poutnictví uchopeno jako námět pro proces vzdělávání. Látka, skrze kterou lze dobře vysvětlit a zachytit souvislosti, které podle mě v současném školství nedostávají dostatečný prostor. Proč zrovna poutnictví jsem se snažila v této práci objasnit mnohokrát. Je to trvalý, rozšířený, fascinující fenomén, který má co říct dnes a pravděpodobně i v budoucnu bude stále oslovovat další lidi.

Co spojuje vzdělávání a poutnictví? Po hlubší úvaze zjistíme, že je toho nesmírně mnoho. Poutníci i žáci se vydávají za poznáním. Průběh cesty je vždy jedinečný a způsob překonávání překážek se liší individuálně u každého z nich. Já jsem poutnictví využila jako neobvyklou náplň průřezového tématu environmentální výchova. V příloze práce je zpracovaný modelový pracovní list i s komentářem, ve kterém se snažím dokázat, že řádky této práce nemají pouze abstraktní rovinu a myšlenky o propojení školství a poutnictví se mohou opravdu střetnout a přetvořit v neotřelý pedagogický materiál.

Pracovní list jsem koncipovala pro žáky středních škol a gymnázií. Jako modelový cíl jednodenního výletu jsem zvolila barokní Kuks, ale většinu námětů je možné snadno upravit i pro jiná zajímavá třeba poutní místa. V modelovém listu nazvaném *Člověk v krajině – krajina v člověku* jsem se snažila připravit úkoly, které vedou k naplnění mnoha z požadovaných kompetencí, stanovených rámcovým vzdělávacím programem určeným pro tento typ vzdělávání. Pro názornost bychom mohli vybrat např. *uvědomovat si specifické postavení člověka v přírodním systému a jeho odpovědnost za vývoj na planetě; projevovat pokoru, úctu k hodnotám, které neumí vytvořit člověk, oceňovat hodnotu přírody, vnímat a být schopen hodnotit různé postoje k postavení člověka v přírodě a k chování člověka vůči přírodě; vnímat místo, ve kterém (žák) žije, a změny, které v něm probíhají, a cítit zodpovědnost za jeho další vývoj, a to nejen z hlediska životního prostředí; znát z vlastní zkušenosti přírodní*

*a kulturní hodnoty ve svém okolí, uvažovat o nich v souvislostech a chápat příčiny a následky jejich poškození, ...*⁹⁷

Po přečtení předcházejících řádků je patrné, že sestavit takový program, který by zahrnoval všechny body zmíněné v rámcovém vzdělávacím programu je úkol při nejmenším nesnadný. Nepokoušela jsem se naplnit všechny body z dokumentu a ani to nevnímám jako nutné nebo přínosné, ale snažila jsem se postihnout některé z nich snad originálním způsobem. Poutnictví není a asi ani nebude nepostradatelnou součástí výukyna školách. Netvrdím rovněž, že je to všeobsažné téma, ale myslím si, že může být alternativní cestou k ozvláštňení a k odvážnějšímu pojetí environmentální výchovy.

Při přípravě na tvorbu modelového materiálu jsem narazila na několik příkladů zapojení poutnického fenoménu do výuky. Asi nejbližší mému konceptu je projekt Gymnázia a Střední průmyslové školy Duchcov nazvaný LAND-ART DIGITÁLNÍ HRÁTKY.⁹⁸ Ten je zaměřen primárně na krajinné umění, shodou okolností mimo jiné i v barokním Kuksu. O celém projektovém týdnu a jeho záměrech i průběhu je možné se dočíst na webových stránkách projektu. K projektu bylo zpracováno několik stran pracovních listů, na rozdíl od mnou navrženého řešení je doprovází výkladové části a jsou zaměřeny především esteticko-výchovně. Téma poutnictví můžeme nalézt ve výukových materiálech o Janu Ámosi Komenském nebo v didaktických materiálech určených pro náboženskou výchovu.

Poněkud odlišně od mého návrhu je poutnictví ve výuce představeno v knize *Moderní didaktika*. V té jsou předkládány materiály založené na poutnickém námětu koncipovány pro výuku dějepisu. Kompozice vzdělávacího celku vznikla ve francouzskézákladní škole a zpracovává téma: *Význam církve pro středověkého člověka*. Robert Čapek v kapitole *Zkoušení jako součást výukového bloku* uvádí kompletní didaktický materiál navržený ve francouzské škole a obohatil

⁹⁷ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007, s. 75-77. ISBN 978-80-87000-11-3. Dostupné také z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-gymnazia>

⁹⁸ *LAND-ART GYMDUX* [online]. Duchcov: Gymnázium Duchcov, 2012 [cit. 2021-03-06]. Dostupné z: <https://landart.webnode.cz/>

ho komentářem. V návrhu pro zpracování kapitoly se objevuje práce s mapou, s dokumenty, uměleckými díly rozšiřujícími otázkami.⁹⁹

Já jsem vzhledem ke své aprobaci uchopila poutnický motiv více ve společenskovedních souřadnicích. Zaměřila jsem se na historický a společenský kontext doby vzniku navštíveného místa, symboliku uměleckých prvků, zařadila jsem práci literárními motivy, práci s životním prostředím a land art. Velký prostor v mém návrhu modelového pracovního listu je věnován diskusi nad myšlenkami a emocemi, které žáky v průběhu exkurze doprovází. Současná doba v důsledku nepříznivé epidemiologické situace neumožňuje vyzkoušení mého konceptu v praxi, ale věřím, že v průběhu mého plánovaného pedagogického působení se naskytne příležitost navržené pojetí environmentální výchovy zrealizovat.

V knize *POUTNÍK (Mágův deník)* Coelho popisuje pouť jako tajemství, které se musí prožít, aby se dalo pochopit. O poutní cestě do Santiaga de Compostela píše, že po ní dlouho šel a na konci putování zjistil, že poutní cesta začala ovládat jeho.¹⁰⁰ Možná je to dobrou odpovědí na otázky kladené v předchozích kapitolách. Právě v tom shledávám největší paralelu poutnictví a vzdělávání. I vzdělávání můžeme považovat za tajemství, které se musí prožít, aby se dalo pochopit.

6.2 Vzdělávání jako pouť svého druhu

Termínem „vzdělávací pouť“ autoři zahraniční odborné literatury označují sloučení náboženství, cestovního ruchu a vzdělávání.¹⁰¹ Toto pojetí pouti je závislé na mnoha faktorech. Záleží na národnosti účastníků a velmi souvisí se vzdělávacím systémem dané země. V díle *Tourism, religion, and spiritual journeys* je uveden příklad, který ukazuje, jak rozdílně vnímají američtí a francouzští Židé Izrael. To je způsobeno jak národnostními, kulturními, ale i vzdělanostními rozdíly. Tento vzdělanostní rozdíl neznamena rozdíl v kvalitě školství, ale v pojetí školství. Z ukázky v knize vyplývá,

⁹⁹ ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnoticích metod*. Praha: Grada, 2015 s. 454–463. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3450-7.

¹⁰⁰ COELHO, Paulo. *Poutník: mágův deník*. Přeložil Pavla LIDMILOVÁ. Praha: Argo, 2002, s. 152, 171. ISBN 80-7203-410-3.

¹⁰¹ COHEN, Erik H. *Religious tourism as an educational experience*. In: TIMOTHY, Dallen J. a Daniel H. OLSEN. *Tourism, religion, and spiritual journeys*. New York: Routledge, 2006, s. 78. ISBN13: 9-78-0-415-35445-5.

že obyvatelé západníhosvěta na svých vzdělanostních poutích hledají své nábožensko-kulturní kořeny více než samotnéadpřirozeno. Cesta má sloužit k doplnění kontextu působícího na jejich společenství. Západní obyvatelé mají realističtější pohled na svět a chtějí ho poznávat především z reálií.¹⁰²

MacCannell představil koncept cestovního ruchu jako moderní pouti, v průběhu které lidé zažívají autentické zážitky a „vstupují do svých vnitřních prostor.“¹⁰³ Pro vzdělávání a seberozvoj klíčovou autenticitu nalezneme ve školství nejvíce v neformálním vzdělávání. Neformální vzdělávání přináší informace, ovlivňuje skupinovou dynamiku, mezilidské vztahy, formování hodnot, identity a víry.

V České republice jsou ukázkovým zástupcem neformálního vzdělávání letní tábory. Těší se obrovské oblibě, kterou utváří jedinečné zážitky, které si děti odvázejí. Na táborech zažívají dobrodružství, která mají obrovský emocionální dopad, zlepšují sebevědomí a nezávislost účastníků.¹⁰⁴ Většina táborů si zakládá svá „posvátná místa,“ která po dobu tábora symbolicky zastupují nejrůznější důležité a obřadní funkce. Často se na táborech setkáváme s totemy, amulety, poklady, vlastním značením, originálními stavbami, ... Zároveň tábory nabízí program, který je v rodinách často neproveditelný a stává se tak pro účastníky přitažlivým.

Znaky společné vzdělávání a poutím bychom našli i ve formálním vzdělávání, např. itinerář poutní cesty můžeme přirovnávat k osnovám, ale stěžejním společným znakem je role průvodce. To je těžká úloha, která má mnoho shodných rysů jak v poutnictví, tak ve formálním i neformálním vzdělávání. Učitel nebo průvodce je tím, na kom leží odpovědnost za výběr navštívených míst, poskytnutí vhodného výkladu, řízení časového harmonogramu, výběr zajímavostí, ... Osobní hodnoty průvodců jsou zde důležitější než kdekoliv jinde a snaha o neutrálnost výkladu

¹⁰² COHEN, Erik H. *Religious tourism as an educational experience*. In: TIMOTHY, Dallen J. a Daniel H. OLSEN. *Tourism, religion, and spiritual journeys*. New York: Routledge, 2006, s. 79. ISBN13: 9-78-0-415-35445-5.

¹⁰³ MACCANNELL, Dean. *Staged authenticity: arrangements of social space in tourist settings*. 1973. *American Journal of Sociology* 79(3): 589-603.

¹⁰⁴ COHEN, Erik H. *Religious tourism as an educational experience*. In: TIMOTHY, Dallen J. a Daniel H. OLSEN. *Tourism, religion, and spiritual journeys*. New York: Routledge, 2006, s. 81-82. ISBN13: 9-78-0-415-35445-5.

je zde velmi omezená. Přístup „průvodce poutníků“ má naprosto zásadní vliv na celkové vnímání a úspěšnost cesty.¹⁰⁵

Po silných zážitcích se mladým lidem mění sebeobraz i obraz v očích ostatních. Vrcholnou fází každé vzdělávací pouti je sdělování zážitků a prožitých dobrodružství z pouti. Společné prožité chvíle mají zásadní vliv na formování kolektivu a někdy se vytváření pozitivních vazeb v kolektivu stává dokonce hlavní motivací k cestě.¹⁰⁶ Zároveň si v neformálním vzdělávání mohou účastníci vyzkoušet pro ně dosud neznámé sociální role.¹⁰⁷ Právě tyto zkušenosti otevírají cestu k větší toleranci, smazávání kulturních a náboženských rozdílů umožňují volnější dialog společnosti.

K otevírání společnosti výrazně přispívají moderní technologie, které bourají komunikační bariéry, zpřístupňují dosud nedostupná nebo těžce dostupná místa, pomáhají s plánováním cesty, ... Vzdělávacím poutím je v současné době přisuzována slibná budoucnost a předpovídá se jejich rozmach. Vedle „kyberturistiky,“ se vzdělávací pout' jeví jako fenomén s obrovským potenciálem¹⁰⁸ a považuje se za investici do vzdělání. Není mnoho vzdělávacích příležitostí, které nabízejí tak autentické poznání hodnot, norem a kulturních zvyklostí spojených s návštěvou zvoleného místa (šaty, zvyky, jazyk, víra, rituály, ...) Vzdělávací pout' nabízí zážitky uvedené do kontextu a pout' jako taková přispívá ke vzájemnému dialogu. V tomto spojení vnímám velkou šanci moderního vzdělávání.¹⁰⁹

6.3 Exkurze jako prostředek environmentální výchovy

Nabízí se otázka, proč jsem pro zvolené průřezové téma vybrala právě formu exkurze. Jako studentka učitelství se domnívám, že největší bohatství, které si mohou žáci ze vzdělávacího systému odnést jsou zážitky. Myslím si, že výuka založená

¹⁰⁵ COHEN, Erik H. *Religious tourism as an educational experience*. In: TIMOTHY, Dallen J. a Daniel H. OLSEN. *Tourism, religion, and spiritual journeys*. New York: Routledge, 2006, s. 83–86. ISBN13: 9–78–0–415–35445–5.

¹⁰⁶ COHEN, s. 87.

¹⁰⁷ COHEN, s. 83.

¹⁰⁸ TIMOTHY, Dallen J. a OLSEN Daniel H. *Tourism, religion, and spiritual journeys*. New York: Routledge, 2006, s. 59. ISBN13: 9–78–0–415–35445–5.

¹⁰⁹ COHEN, Erik H. *Religious tourism as an educational experience*. In: TIMOTHY, Dallen J. a Daniel H. OLSEN. *Tourism, religion, and spiritual journeys*. New York: Routledge, 2006, s. 80–87. ISBN13: 9–78–0–415–35445–5.

na emocích, pocitech a prožitku je především u společenskovedních oborů daleko efektivnější než např. monologické metody. Ať už můj koncept pojmenujeme jednodenní exkurzí nebo školním výletem, neshledávám v tom pro účely této práce žádný zásadní rozdíl, pokládámho za čistě terminologický.

Čapek o exkurzi píše: „*Exkurze je metodou, jak spojit školu s běžným životem a dát vyučování nový atraktivnější rozměr. Obvykle se jedná o návštěvu významného nebo zajímavého místa či zařízení s poznávacím cílem a přímým vztahem k obsahu výuky. Právě exkurze je metoda, z níž si žáci nejvíce zapamatují, jelikož se jedná o propojení školy a reálného světa.*“¹¹⁰ Do celé definice se myslím vejde i mnou navržený plán. K úspěšnosti exkurze přispívá prostředí, ve kterém se exkurze odehrává. Právě modelový Kuks splňuje požadavky na zdařilou exkurzi, protože je nejen kulturně i krajině zajímavý, ale protože lze exkurzi modifikovat podle potřeb konkrétní skupiny. Lze ji například rozšířit o naučné stezky v okolí, návštěvou Braunova Betléma, atd... Notnou část námětů lze realizovat i na jiných místech vhodných k exkurzi.

Na práci se zážitky a dojmy žáků z průběhu exkurze upozorňuje i Čapek, který zdůrazňuje význam reflexe exkurze ze strany žáků i pedagogů. V jeho knize nacházím podporu též pro využití land artu, jako vhodné metody pro environmentální výchovu.

„*Land art (krajinné umění) vychází z reflexe krajiny jako základního prostředí lidského bytí, z uvědomění si ekologické devastace přírody. Soustřeďuje se na různé lidské zásahy v přírodě, na působení umělců v přírodním prostředí nebo na práci s přírodními materiály. Cílem land artu není přírodu přetvářet, ale jen dočasně proměňovat a posouvat do jiné významové roviny, a právě tím ji lépe zviditelnit. Tím se zvyrazňuje vztah mezi lidskou civilizací a přírodním prostředím.*“¹¹¹

Vyvstává zde i otázka, jaké důvody mě vedly k zařazení zmiňovaných nápadů právě do průřezového tématu. Průřezová témata poskytují pedagogům velkou volnost pro jejich naplnění. Právě v rámci této volnosti považuji za vhodné přistupovat k nim s větší invencí a zprostředkovávat díky nim odvážnější přístupy k výuce. Zároveň přímo vybízí k propojování mezipředmětových vztahů, které jsou zdůrazňovány

¹¹⁰ ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnoticích metod*. Praha: Grada, 2015 s. 194–195. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3450-7.

¹¹¹ ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnoticích metod*. Praha: Grada, 2015 s. 292–293. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3450-7.

i v mé bakalářské práci. Právě hledání souvislostí se stalo klíčovou spojnicí charakteristickou pro tuto práci. Učit se o environmentální výchově ve třídě a zapisovat si u toho do sešitu mi přijde zbytečné a neefektivní. Daleko více výuky, která dnes probíhá především ve třídách by se dalo uskutečňovat venku. O to větší zážitek ovšem je, uspořádat pro žáky událost, která se vymyká běžnému stereotypu. Právě výlety, školy v přírodě, exkurze, školní slavnosti jsou tím, co si většina z nás ze školních let pamatuje. Na mnohé z nás dny strávené mimo školu promlouvaly daleko silnějšími a dlouhodobějšími zážitky než klasická frontální výuka. U tématu, které je přímo spojeno s poznáváním přírody a prohlubováním zájmu o ni, považuji exkurzi za nejlepší řešení. *„Putování v přírodě je vlastně jedním z nejčastějších styků člověka s přírodou. Děti pozorují, procházejí lesem, loukou, překračují řeku a všímají si geografického tvaru krajiny. Cítí teplo slunce nebo kapky deště. Spatřují změny, které nastávají za určitého počasí. Dotýkají se stromů, trávy, vody nebo skály a mohou si zkusit proměnit se na chvíli a vychutnat si, jakou sílu má vítr nebo proud řeky.“*¹¹²

Tato kapitola má v názvu důraz na ucelenost. Ta je přesně tím, co se touto prací snažím vyjádřit. Čím více se snažíme určovat hranice jednotlivých sfér života, vědy, nauk, tím více zjišťujeme, že se nám ty hranice rozmazávají a ztrácí. Přesně tímto způsobem bych chtěla já učit společenské vědy. Nechci je předvádět jako entitu oddělenou od přírody a přírodních věd, protože takové podle mě nejsou. Naopak se domnívám, že čím šířeji a důkladněji je budeme rozebírat, tím přesnější a reálnější obrazo nich získáme.

¹¹² ČAPEK, s. 293.

Závěr

Bakalářská práce seznamuje čtenáře se složitostí definice poutnictví a jevů s ním spojených, pojednává o poutnictví pomocí čísel, zkoumá poutnictví z perspektivy mýtů, symbolů a alegorií, představuje pouť jako přechodový rituál a obsahuje zamyšlení nad motivací poutníků k poutním cestám. Hledá spojnice a rozdíly mezi turistickou a poutnickou krajinou. Snaží se reflektovat proměny poutní krajiny i člověka. Seznamuje čtenáře nejzajímavějšími poutními stezkami v České republice a popisuje nejen evropsky důležitá poutní místa.

Zachycuje rozdíly ve vnímání poutnického fenoménu založené na náboženství, kultuře a vzdělání. Pojednává o způsobech utváření a ochrany poutních míst a obsahuje úvahy o současné úloze duchovních poutí. Poslední kapitola je orientována na souvislosti poutnictví a vzdělávání. Popisuje možnosti využití poutních prvků k výuce a přibližuje fenomén vzdělávacích poutí. Paralela poutnictví a vzdělávání je demonstrována na modelovém didaktickém materiálu, který může sloužit pro naplnění průřezového tématu environmentální výchova na středních školách a gymnáziích. U modelového didaktického materiálu je kladen důraz na současné požadavky moderního vzdělávání, efektivitu učení, výuku v souvislostech a reflexi zájmu mladých lidí o ekologická témata.

. Práce *Ekologie poutnictví* je především textem o vnímání souvislostí mezi člověkem a přírodou a toto spojení popisuje jako stěžejní téma současného vzdělávání. Podklady pro environmentální výchovu jsou založeny na vzdělávací exkurzi a jsou popsány výhody, které tento způsob výuky přináší. Právě vzdělávací exkurze představují možné pokračování této práce. Mohlo by to být např. prostřednictvím sborníku společenských exkurzí, které by byly zaměřeny např. na moderní dějiny nebo v rámci mé druhé aprobace např. na literaturu. V případě, že by takový nápad dostal příležitost ke svému vzniku, zaměřila bych se na atraktivní didaktické zpracování a sborník exkurzí by obsahoval konkrétní výukové materiály a náměty.

Seznam použitých pramenů a literatury

- BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9.
- CARR-GOMM, Philip. *Posvátná místa: poutní svatyně od Stonehenge po Santiago de Compostela*. Praha: Brána, 2009. ISBN 978-80-7243-409-1.
- CÍLEK, Václav. *Kameny a hvězdy: síly předků, oči kamenů, světla odjinud*. Praha: Dokořán, 2014. ISBN 978-80-7363-603-6.
- CÍLEK, Václav. *Posvátná krajina: eseje o místech, silách a dracích*. Praha: Malvern, 2014. ISBN 978-80-87580-72-1.
- COELHO, Paulo. *Poutník: mágův deník*. Přeložil Pavla LIDMILOVÁ. Praha: Argo, 2002. ISBN 80-7203-410-3.
- COHEN, Erik H. *Religious tourism as an educational experience*. In: TIMOTHY, Dallen J. a Daniel H. OLSEN. *Tourism, religion, and spiritual journeys*. New York: Routledge, 2006. ISBN13: 9-78-0-415-35445-5.
- ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnoticích metod*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3450-7.
- DURKHEIM, Émile. *The Elementary Forms of the Religious Life*. London: George Allen & Unwin, 1976. (původně vyšlo roku 1912 pod názvem *Les formes élémentaires de la vie religieuse*.) Česky: *Elementární formy náboženského života*. Praha: Oikúmené, 2002.
- EADE, John, SALLNOW, Michael J. *Contesting the Sacred: the Anthropology of Christian Pilgrimage*. London: Routledge, 1991. ISBN 1625640854.
- KAPUSTA, Jan. *Účinnost oběti: duchové přírody a duše lidí v mayské kultuře* [online]. Praha, 2015. Disertační práce. Univerzita Karlova.
- MACCANELL, Dean. *Staged authenticity: arrangements of social space in tourist settings*. 1973. *American Journal of Sociology*.

- MORINIS, Alan. *Introduction: the territory of te anthropology of pilgrimare*.
In AlanMorinis, *Sacred Journeys: the Antropology of Pilgrimage*. Westport, CT
& London: Greenwood Press, 1992.
- NEUBAUER, Zdeněk, NOVÁKOVÁ, Lucie, Tomáš HERMANN a Jakub
HLAVÁČEK, ed. *Hledání společného světa: úvahy o filosofii a proměnách
věděm*. Praha: Malvern, 2017. ISBN 978-80-7530-242-7.
- PAUKNEROVÁ, Karolína. *Krajina mezi paměti a zapomináním: studie z Čech*.
Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-
4327-4.
- PŮTOVÁ, Barbora. *Antropologie turismu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství
Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4357-1.
- ROBERTSON SMITH, William. *Religion of the Semites*. Transaction Publishers,
1907. ISBN 1412832993, 9781412832991.
- SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Praha: Argo, 2007, Zip (Argo: Dokořán).
ISBN 978-80-7203-803-9.
- SÁDLO, Jiří, POKORNÝ, Petr, HÁJEK, Pavel, DRESLEROVÁ, Dagmar a CÍLEK,
Václav. *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých
zemí*. Praha: Malá Skála, 2005. ISBN 80-86776-02-6.
- TIMOTHY, Dallen J. a OLSEN Daniel H. *Tourism, religion, and spiritual journeys*.
New York: Routledge, 2006. ISBN13: 9-78-0-415-35445-5.
- VAN GENNEP, Arnold. *The Rites of Passage*. London: Routledge and Kegan Paul,
1960.
- WOLF, Erick. *The Virgin of Guadalupe: a Mexican national symbol*. Journal
of American Folklore, 1958.

Internetové zdroje

ALLIANCE OF RELIGIONS AND CONVERSATION. [Http://www.arcworld.org/](http://www.arcworld.org/)
[online]. Bath: ARC, 2014 [cit. 2020-12-03]. Dostupné
z: <http://www.arcworld.org/projects>.

- CAMMINOWAYS.COM: *The Camino in Numbers: Top Camino Routes and Camino Pilgrims*. <https://caminoways.com/> [online]. Bath: CAMINWAYS.COM, 2020, 06.06.2020 [cit. 2020-12-03]. Dostupné z: <https://caminoways.com/the-camino-in-numbers-top-camino-routes-pilgrims>
- Celosvětová virtuální pouť do Lurd. *Vatican News* [online]. Vatikán: Vatican News, 2020 [cit. 2021-01-15]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/cirkev/news/2020-07/celosvetova-virtualni-pout-do-lurd.html>
- Desítky milionů Indů se ponořily do Gangy během nejsvětějšího dne* [online]. Praha: Denik.cz [cit. 2021-01-13]. Dostupné z: https://www.denik.cz/ze_sveta/desitky-milionu-indu-se-ponorily-do-gangy-behem-nejsvetejsiho-dne-20130210.html.
- Drobné památky* [online]. Drobné památky, 2021 [cit. 2021-02-10]. Dostupné z: <https://www.drobnepamatky.cz/o-projektu>
- Ex voto. *Wikipedie* [online]. online: Wikipedie, 17. 11. 2020 [cit. 2021-01-27]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ex_voto
- Juan Garin*. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2019 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Juan_Garin
- Julius Mařák: Cyklus pro předsín královské lóže*. <https://ct24.ceskatelevize.cz> [online]. Praha: Česká televize, 2012 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/1155636-julius-marak-cyklus-pro-predsini-kralovske-loze>
- KČT - Klub českých turistů* [online]. Praha: Klub českých turistů, 2021 [cit. 2021-01-29]. Dostupné z: <https://kct.cz/>
- LAND-ART GYMDUX* [online]. Duchcov: Gymnázium Duchcov, 2012 [cit. 2021-03-06]. Dostupné z: <https://landart.webnode.cz/>
- MAREK, Vlastimil. *Baraka*. Baraka [online]. [cit. 2020-11-23]. Dostupné z: <https://www.baraka.cz/>

- Mezi Stromy*. MeziStromy.cz [online]. Mezi Stromy [cit. 2021-01-29]. Dostupné z: <https://www.mezistromy.cz/slovník/krajina>
- MRÁZEK, Aleš. *Fenomén náboženské pouti v počátcích české reformace* [online]. Praha, 2014. Disertační práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/>
- Mušle*. <https://ultreia.cz/> [online]. Praha: ULTREIA, 2008 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://ultreia.cz/musle/>
- POMÁHÁME ŠÍŘIT OSVĚTU A PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE V PÉČI O KULTURNÍ DĚDICTVÍ. *Institut pro památky a kulturu, o.p.s.* [online]. Praha: Institut pro památky a kulturu, 2021 [cit. 2021-02-10]. Dostupné z: <https://www.instituteu.cz/index.php?lnk=1>
- Poutní a naučná Skokovská stezka. *Kudy z nudy* [online]. CzechTourism [cit. 2021-01-29]. Dostupné z: https://www.kudyznudy.cz/aktivity/obnovena-poutni-trasa-za-panenkou-mariiskakavou?gclid=EAIAIQobChMI0Kjk28PB7gIVBgd7Ch3y3QWfEAAAYASA AEg LezPD_BwE
- Poutní místa na českém venkově. *Deník veřejné správy* [online]. Praha: Přírodovědecká fakulta UK, 2011 [cit. 2021-02-10]. Dostupné z: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6496693>
- Poutní místa na Moravě a ve Slezsku* [online]. Poutní místa na Moravě a ve Slezsku, 2021 [cit. 2021-02-10]. Dostupné z: <http://poutni.ado.cz/index.htm>
- Poutní místo a turistický cíl Svatý Jan pod skalou. *Kudy z nudy* [online]. CzechTourism [cit. 2021-01-29]. Dostupné z: https://www.kudyznudy.cz/aktivity/svaty-jan-pod-skalou?gclid=EAIAIQobChMI84H6_7vB7gIVENayCh2ZoAyzEAAAYASAAEgJFevD_BwE
- PROPAMÁTKY* [online]. Praha: PROPAMÁTKY, 2021 [cit. 2021-02-10]. Dostupné z: <https://www.propamatky.info/cs/hlavni-strana/>

- Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007, s. 75-77. ISBN 978-80-87000-11-3. Dostupné také z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-gymnazia>
- RICHTERA, Kristián. *JESKYNĚ SE SOCHOU POUSTEVNÍKA JUANA GARINA*. <https://www.richtera.cz/> [online]. 2001 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: https://www.richtera.cz/betlemari/kuks/novyles/08_cz.html
- Seznam ohrožených nemovitých památek. *Národní památkový ústav* [online]. Praha: Národní památkový ústav, 2021 [cit. 2021-02-10]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/ohrozene-pamatky>
- Skoky u Žlutic - Maria Stock. *Skoky.eu* [online]. [cit. 2021-01-29]. Dostupné z: <https://www.skoky.eu/clanky/genius-loci/dejiny-poutniho-mista/>
- Skoky u Žlutic. *Kudy z nudy* [online]. CzechTourism [cit. 2021-01-29]. Dostupné z: <https://www.kudyznudy.cz/aktivita/skoky>
- Slovník současné češtiny* [online]. Brno: Lingea, 2011 [cit. 2020-12-09]. ISBN 978-80-87471-27-2. Dostupné z: <https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/cesta>
- STROMOVÉ KAPLE. ČESKÁ KOMORA ARCHITEKTŮ* [online]. Praha: ČESKÁ KOMORA ARCHITEKTŮ, 2018 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: <https://www.cka.cz/cs/svet-architektury/seznam-architektu/ing-matejka-daniel/stromove-kaple>
- Stromové kaple. *NaOKRAJI* [online]. Ladná: naOKRAJI, 2020 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: <http://www.naokraji.cz/kaple/>
- Stromové kaple. *SLUNEČNÍ KAPLE* [online]. Olešnice u Turnova: Okrašlovací spolek Pohoř, 2017 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: <https://slunecnikaple.webnode.cz/stromove-kaple/>
- Stromové kaple. *Větvení* [online]. Brno: Občanské sdružení Větvení, 2020 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: <https://www.vetveni.cz/kaple-vnitriho-ticha/>

- Svátek začal posvátnou koupelí. *IDnes.cz* [online]. Praha: iDnes, 2001, 9. ledna 2001 [cit. 2021-01-13]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/svatek-zacal-posvatnou-koupeli.A010109_121535_zahranicni_tom
- Svatý pes Guinefort. *Středověk* [online]. Středověk, 2010 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: <http://www.e-stredovek.cz/view.php?cisloclanku=2010040001>
- The Project. *LOST TOWN* [online]. Mnichov: LOST TOWN, 2007 [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: http://www.losttown.net/the_project.html
- Trasy ČR. *Ultreia* [online]. ULTREIA [cit. 2021-01-29]. Dostupné z: <https://ultreia.cz/trasy-cr/>
- Virtuální Nepomucká pouť 2020 - ohlédnutí. *Nepomuk* [online]. Nepomuk: Nepomuk.cz, 2020 [cit. 2021-01-15]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/cirkev/news/2020-07/celosvetova-virtualni-pout-do-lurd.html>
- ŽÁČEK, Juraj. *Pouť do Mekky*. Ultreia [online]. Praha: Ultreia, 2008 [cit. 2021-01-13]. Dostupné z: <https://ultreia.cz/pout-do-mekky/>

***Náměty pro jednodenní exkurzi
v rámci environmentální výchovy
„ČLOVĚK V KRAJINĚ – KRAJINA
V ČLOVĚKU“***

Kuks

Organizace a průběh exkurze:

1. Část – uspořádání exkurze na zajímavé např. poutní místo, zde hospital Kuks
2. Část – před exkurzí na zvoleném místě
3. Část – exkurze (např. prohlídkový okruh, naučná stezka, ...)
4. Část – výzkumná část na zvoleném místě
5. Část – dlouhodobý úkol

Popis jednotlivých částí exkurze a objasnění námětů:

1. Část:
 - Výběr a uspořádání jednodenní exkurze na kulturně i přírodně zajímavém místě, naplánování organizace exkurze.
2. Část:
 - Pro seznámení s navštíveným místem a vyplnění času např. před exkurzí objednanou na danou hodinu je sestaven následující úkol. V případě exkurzenu Kuks např.:

Prohlédněte si sochy Ctností a Neřestí. Vyberte si několik soch a zkuste odhadnout, co symbolizují. Co vás k vašemu tipu vedlo? Proč je Ctnost nebo Neřest reprezentována zrovna touto sochou? Poté si vyhledejte správné názvy soch a jejich symboliku a porovnejte se svým odhadem.

3. Část:
 - Společná exkurze. (V případě Kuksu návštěva zvoleného prohlídkového okruhu.)
4. Část:
 - Nejen pro čtvrtou část (zde pojmenovanou jako výzkumná část) je vhodné připravit pro žáky pracovní list, který bude definovat zadané úkoly a poskytnout prostor vhodný pro jejich vypracování,

rovněž bude uceleným shrnutím celé exkurze. Pracovní listy jsou často doplněny obrázky, obsahují např. fotografie nebo ilustrace, což zvyšuje jejich atraktivitu.¹¹³

Náměty v rámci čtvrté části:

- Žáky rozdělíme do skupin, každý za sebe nebo skupiny namalují plánek místa a popíší ho.

Namalujte plánek místa, na kterém se nacházíme. Zakreslete nejdůležitější krajinné rysy a budovy. Plánek popište, neopomeňte rostliny a živočichy, kteří zde žijí.

- Žáci ve skupinách pomocí internetu zjistí společenský a historický kontext doby, ve které bylo navštívené místo zbudováno – co bylo v umění, architektuře, důležité milníky historie, literatury, vědě, jaký byl vliv náboženství, ... (v případě Kuksu o baroku)

Každá skupina si vybere jednu oblast, o které zjistí co nejvíce informací. Následně si skupiny prezentují svá zjištění navzájem. Zároveň si připraví prospolužáky otázku do diskuse.

Možné oblasti: umění, architektura, hudba, důležité milníky historie, literatura, věda, vliv náboženství, odívání, průmysl, utváření krajiny, ...

- Po prezentaci informací následuje řízená diskuse. Žáci pokládají otázky, které zvolili ve skupinách. Několik možných otázek pro inspiraci:
 - *O čem lidé v dané době přemýšleli?*
 - *Co je ovlivňovalo, jaké měli zájmy, potřeby?*
 - *Na čem pracovali, k čemu se upínali?*
 - *Jak se zjištěné poznatky z různých oblastí promítají na zkoumaném místě? Jak jsou „vtisknuty“ do krajiny, staveb?*
 - *Jak se do dnešní krajiny promítáme my?*

¹¹³ Modelový pracovní list „ČLOVĚK V KRAJINĚ – KRAJINA V ČLOVĚKU“ ilustracemi obohatila Tereza Hobzová.

- Žáci si sestaví vlastní soubor soch Ctností a Neřestí podle svého uvážení. Zadání úkolu by mohlo vypadat třeba takto:

Představte si, že jste Matyáš Bernard Braun. Byli jste osloveni pro tvorbu souboru soch Ctností a Neřestí na Kuks. Jaké Ctnosti a Neřesti by symbolizovaly vámi navržené sochy v dnešní době? Co by tam podle vás nemělo chybět dnes? Sestavte názvy a plánek vašeho souboru soch. Jak by vámi navržené sochy vypadaly? Můžete zvolit i jinou formu prezentace Ctností a Neřestí než jenom sochy. Svě řešení představte spolužákům. Navrhl některý z vašich spolužáků stejnou nebo podobnou Ctnost a Neřest? Je nějaká alegorie, na jejíž důležitosti se s Matyášem Bernardem Braunem shodujete a zařadili jste ji i do vašeho návrhu?

- Učitel rozdá žákům (buď jednotlivcům nebo ve skupinách) obrázky Ctností a Neřestí. Každý jednotlivec nebo skupina dostane jednu sochu. Žáci se zamyslí nad přidělenou (vylosovanou) sochou a promyslí si odpovědi na 3 otázky z nabídky, podle vlastního výběru. Nemusí tedy zodpovědět na všechny otázky.
 - *Kde jste se s vybranou Ctností nebo Neřestí setkali ve svém životě vy?*
 - *V jaké aktuální situaci se vybraná Ctnost nebo Neřest nejvíce projevuje? (Např. kde teď vy shledáváte naději, víru, závist, hněv, ...?)*
 - *Ztotožňujete se s vybranou sochou? Proč ano nebo ne?*
 - *Jaké symboly by hodnotu na obrázku charakterizovaly dnes?*
 - *Je někdo, nějaká osoba, která pro Vás sochu na obrázku ztělesňuje? Případně, kdo? (Např. v případě trpělivosti, moudrosti, spravedlnosti, lehkomyšlnosti, lstivosti, ...?)*
 - *V případě Ctností: kdyby mohla obživit, v jaké situaci by vám osobně mohla nejvíce pomoci? (Např. kde vy byste nejvíce potřebovali zásah spravedlnosti, upřímnosti, ...?)*
 - *V případě Neřestí: kdyby mohla opravdu zkamenět, co by to ve vašem životě změnilo? (Např. jak by váš život proměnila neexistence hněvu, pomluvy, závesti, ...?)*
 - *Jaký váš skutek ovlivnila vybraná Ctnost nebo Neřest? (např. Kdy jste byli trpělivi, spravedliví, lakomí, pyšní, ...?)*

5. Část: Dlouhodobý úkol, možné plnit samostatně nebo ve skupinách.

- *Vyberte si zajímavý krajinný prvek v místě vašeho bydliště (např. les, pramen, kašnu na náměstí, důležitou nebo neobvyklou stavbu, ...) Pokuste se v vybraném místě zjistit co nejvíce informací. Svá zjištění libovolným způsobem zpracujte. Váš projekt by měl odpovídat na tyto otázky:*

- *Kdy, jak a proč vámi zvolená součást krajiny vznikla?*
- *Jakým způsobem se proměňovala?*
- *Jaký je její význam? Měnil se v průběhu času?*
- *Proč jste si vybrali zrovna toto místo?*
- *Jaké emoce a názory jsou s tímto místem spojeny dnes?*
- *Jaká budoucnost podle vás čeká zvolené místo?*

Dlouhodobý úkol je možné koncipovat i podle zaměření daného typu školy, zde navrhuji několik námětů pro konkrétní typy škol:

Žáci škol technického a obdobného zaměření by mohli např. navrhnout stavbu do krajiny (např. zastávku pro dopravu, lávku přes řeku, odpočinkové místo

v krajině, vyhlídkové místo, ...). Žáci uměleckých škol mohou malovat v plenéru nebo na tanečních konzervatořích např. vyjádřit pocity z místa pohybově, případně vyjádřit atmosféru místa pomocí hudby. Na gymnáziích a školách

s důrazem na jazyky se nabízí např. napsání básně nebo pověsti o navštíveném místě. Žáci obchodních akademií mohou předkládat návrhy pro zvýšení atraktivity místa pro turisty a vytvořit reklamní spot. Žáci přírodovědně zaměřených škol mohou např. mapovat výskyt flóry a fauny na zkoumaném místě.

Zadání může mít mnoho jiných podob. Např. tvorba land artu (krajinného umění).

Navrhněte land art pro toto místo. Jakým způsobem byste ho realizovali a proč? Pokud je to možné, realizujte jej.

- Při výuce následující po exkurzi je možné navázat na téma třeba tímto úkolem:

Pokuste se nalézt co nejvíce projektů, díky kterým je možné se aktivně zapojit do utváření krajiny. Které projekty vás nejvíce oslovily a proč?

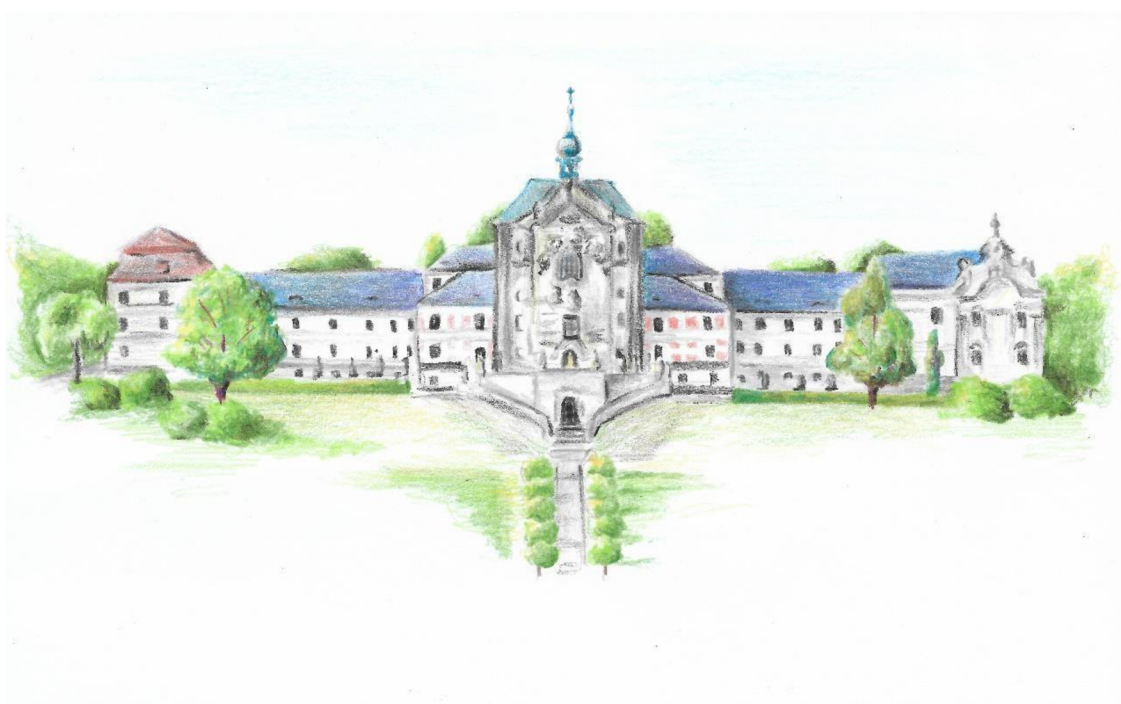
Zúčastnili jste se někdy nějakého projektu, který pracoval s životním prostředím?

*(pro inspiraci: www.vetveni.cz; www.naokraji.cz;
www.drobnepamatky.cz/; <https://www.sazimebudoucnost.cz/>;
<https://www.brontosaurus.cz/>; <https://prazdnedomy.cz/>; ...)*

Modelový pracovní list

„ČLOVĚK V KRAJINĚ – KRAJINA V ČLOVĚKU“

Kuks

- 1. Prohlédněte si sochy Ctností a Neřestí. Vyberte si několik soch a zkuste odhadnout, co symbolizují. Co vás k vašemu tipu vedlo? Proč je Ctnost nebo Neřest reprezentována zrovna touto sochou? Poté si vyhledejte správné názvy soch a jejich symboliku a porovnejte se svým odhadem.*
- 2. Namalujte pláněk místa, na kterém se nacházíme. Zakreslete nejdůležitější krajinné rysy a budovy. Plánek popište, neopomeňte rostliny a živočichy, kteří zde žijí.*

Prostor pro pláněk s popisem

3. *Vaším úkolem je s pomocí internetu objasnit historický a společenský kontext baroka. Právě v barokní době byl vystaven Kuks. Ve skupině si vyberte jednu oblast a zjistěte o ní co nejvíce informací. Následně svá zjištění prezentujte spolužákům. Zároveň si připravte pro spolužáky otázku do diskuse.*

Možné oblasti: umění, architektura, hudba, důležité milníky historie, literatura, věda, vliv náboženství, odívání, průmysl, utváření krajiny, ... (Vybranou oblast podtrhněte.)

Prostor pro poznatky:

Otázka do diskuse:

4. *Představte si, že jste Matyáš Bernard Braun. Byli jste osloveni pro tvorbu souboru soch *Ctností a Neřestí* na Kuks. Jaké *Ctnosti a Neřesti* by symbolizovaly vámi navržené sochy v dnešní době? Co by tam podle vás nemělo chybět dnes? Sestavte názvy a plánec vašeho souboru soch. (Sepište je pod sebe). Jak by vámi navržené sochy vypadaly? Můžete zvolit i jinou formu prezentace *Ctností a Neřestí* než sochy. Svě řešení představte spolužákům. Navrhl některý z vašich spolužáků stejnou nebo podobnou *Ctnost a Neřest*? Je nějaká alegorie, na jejíž důležitosti se s Matyášem Bernardem Braunem shodujete a zařadili jste ji i do vašehonávrhu?*

Ctnosti

Neřesti

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. Z vytištěných karet s obrázky Ctností a Neřestí si vylosujte jednu. Vyberte si tři otázky z nabídky a promyslete si odpověď. Pokud budete chtít, podělte se o své úvahy se spolužáky.
- *Kde jste se s vybranou Ctností nebo Neřestí setkali ve svém životě vy?*
 - *V jaké aktuální situaci se vybraná Ctnost nebo Neřest nejvíce projevuje? (Např. kde teď vy shledáváte naději, víru, závist, hněv, ...?)*
 - *Ztotožňujete se s vybranou sochou? Proč ano nebo ne?*
 - *Jaké symboly by hodnotu na obrázku charakterizovaly dnes?*
 - *Je někdo, nějaká osoba, která pro Vás sochu na obrázku ztělesňuje? Případně, kdo? (Např. v případě trpělivosti, moudrosti, spravedlnosti, lehkomyšlnosti, lstivosti, ...?)*
 - *V případě Ctností: kdyby mohla obžít, v jaké situaci by vám osobně mohla nejvíce pomoci? (Např. kde vy byste nejvíce potřebovali zásah spravedlnosti, upřímnosti, ...?)*
 - *V případě Neřestí: kdyby mohla opravdu zkamenět, co by to ve vašem životě změnilo? (Např. jak by váš život proměnila neexistence hněvu, pomluvy, závisti, ...?)*
 - *Jaký váš skutek ovlivnila vybraná Ctnost nebo Neřest? (např. Kdy jste byli trpělivi, spravedliví, lakomí, pyšní, ...?)*
6. Navrhněte land art (krajinné umění) pro toto místo. Jakým způsobem byste ho realizovali a proč? Pokud je to možné, realizujte jej.